

Βασιλική Πετούση*

Η «ΦΥΣΗ» ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ Ο ΙΠΠΟΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΑ: ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Διάφορες εγκληματολογικές προσεγγίσεις που κατά καιρούς εστίασαν στη γυναικεία εγκληματικότητα προσέδωσαν στο φαινόμενο κάποιο βαθμό «ανομαλίας» και, σε μεγάλη έκταση, στήριξαν τις ερμηνείες τους σε αναπόδεικτες, σεξιστικές υποθέσεις αναφορικά με τη «φύση» των γυναικών και τον «ιπποτισμό» των ανδρών. Η βάση αυτών των υποθέσεων βρίσκεται στις λεγόμενες «κλασικές» ερμηνείες της γυναικείας εγκληματικότητας οι οποίες επηρέασαν σημαντικά μεταγενέστερες ερμηνείες του φαινομένου. Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζονται οι «κλασικές» θεωρητικές ερμηνείες της γυναικείας εγκληματικότητας όπως αναπτύχθηκαν από τους Lombroso, Ferrero, W.I. Thomas, Otto Pollak. Η ανάλυση των προτάσεών τους γίνεται με βάση τις θέσεις του φεμινιστικού εγκληματολογικού παραδείγματος.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έκταση, το περιεχόμενο και η ερμηνεία της ανθρώπινης εγκληματικής συμπεριφοράς απασχόλησαν στο παρελθόν αλλά και εξακολουθούν να απασχολούν με διάφορους τρόπους και ένταση επιστήμονες, πολιτικούς, την κοινή γνώμη. Εμπειρικές καταγραφές και θεωρητικές εξηγήσεις συνέδεσαν από νωρίς την εγκληματική με την ανδρική συμπεριφορά

* Κοινωνιολόγος. Διδάσκουσα στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

προσδίδοντας μόνο δευτερεύουσα θέση στην αντίστοιχη συμπεριφορά των γυναικών. Χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα τη μικρή συμμετοχή των γυναικών στην εγκληματική δραστηριότητα, εμπειρικές έρευνες και θεωρητικές προσεγγίσεις στηρίχτηκαν σχεδόν αποκλειστικά σε ανδρικά δείγματα και, υιοθετώντας πλήρως την ιδεολογία της έμφυλης κοινωνικής στρωμάτωσης, αναφέρθηκαν μόνο παρεπιπτόντως στις γυναίκες και τη συμπεριφορά τους (Jefferson, 1997· Heidensohn, 1997· σσ. 764, 774· Smart, 1976· σ. 2).

Εγκληματολογικές προσεγγίσεις διαφόρων θεωρητικών αποκλίσεων, στο βαθμό που ασχολούνται με τη γυναικεία εγκληματικότητα, τείνουν να στηρίζουν τις εξηγήσεις τους σε σεξιστικές υποθέσεις και να αποδίδουν στη γυναικεία εγκληματική συμπεριφορά κάποιο βαθμό «ανωμαλίας». Αυτό ισχύει ακόμη και για θεωρίες που στέκονται κριτικά απέναντι στο φαινόμενο της ανδρικής εγκληματικότητας. Έτσι, ενώ οι ερμηνείες της ανδρικής εγκληματικής συμπεριφοράς απέρριψαν από νωρίς τα βιολογικά επιχειρήματα της κλασικής εγκληματολογίας και στήριξαν την επιχειρηματολογία τους στις έννοιες του ταξικού και πολιτικού χαρακτήρα του εγκλήματος και της αντίδρασης απέναντί του (π.χ., Μαρξιστική Εγκληματολογία, Νέα Εγκληματολογία, Ριζοσπαστική Εγκληματολογία, θεωρία της «ετικέτας»), οι ερμηνείες της γυναικείας εγκληματικότητας συνέχισαν μέχρι σχετικά πρόσφατα να βασίζονται σε αναπόδεικτες προτάσεις βιολογικού ντετερμινισμού για την παθητική, μητρική, καλή ή κακή «φύση» των γυναικών (Heidensohn, 1997, σσ. 764, 774).

Οι βάσεις για τη βιολογική ερμηνεία της εγκληματικής συμπεριφοράς των γυναικών τίθενται κατά τη διάρκεια της «κλασικής» περιόδου της εγκληματολογίας από θεωρητικούς, όπως οι Lombroso και Ferrero, W. I. Thomas, Otto Pollak. Παρότι χρονικά και θεωρητικά μπορούν να θεωρηθούν ως παρωχημένες, οι προτάσεις της «κλασικής» εγκληματολογίας σε σχέση με τις γυναίκες εξακολουθούν να παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

Το ενδιαφέρον γι' αυτές τις μελέτες οφείλεται στους εξής λόγους: Πρώτο, οι «κλασικές» μελέτες της γυναικείας εγκληματικότητας είχαν μεγάλη επίδραση σε μεταγενέστερες θεωρητικές ερμηνείες αυτής της συμπεριφοράς. Δεύτερο, κριτική ανάγνωση των «κλασικών» θεωρητικών προτάσεων καταδεικνύει τις σεξιστικές υποθέσεις πάνω στις οποίες στηρίζονται αυτές οι προτάσεις, εκθέτει το νόημα και το περιεχόμενό τους και τις καθιστά αναγνωρίσιμες σε άλλες θεωρητικές προτάσεις. Τρίτο, βιολογικές ερμηνείες της ανθρωπίνης συμπεριφο-

ράς,¹ και ειδικότερα της εγκληματικής συμπεριφοράς, επανέρχονται κατά καιρούς στο προσκήνιο με τη μορφή κυρίως βιο-κοινωνιολογικών επιχειρημάτων (Χάιδου, 1996, σ. 273· Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1991, σ. 148· Walters, 1992· Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 178-179· Walters και White, 1989.) Παρότι περισσότερο σύνθετα από τα «κλασικά» βιολογικά επιχειρήματα ως προς την επιστημονική εξήγηση, στη βάση τους τα βιο-κοινωνιολογικά επιχειρήματα εξακολουθούν να αιτιολογούν την ανθρωπινή συμπεριφορά με βάση βιολογικά χαρακτηριστικά τα οποία τείνουν να διακρίνουν σε θετικά και αρνητικά, «επιθυμητά» και «ανεπιθύμητα». Η τελευταία αυτή διάκριση σε θετικά και αρνητικά, επιθυμητά και ανεπιθύμητα βιολογικά χαρακτηριστικά εξακολουθεί να αποτελεί, όπως αποτελούσε και στο παρελθόν, την ιδεολογική και νομιμοποιητική βάση για την υποβάθμιση κοινωνικών ομάδων που κατέχουν αυτά τα «ανεπιθύμητα» βιολογικά φυλετικά, έμφυλα κ.λπ. χαρακτηριστικά (Fishbein, 1990). Τέλος, η ανάλυση των «κλασικών» θεωριών της γυναικείας εγκληματικότητας και η κριτική ανάδειξη των βιολογικών επιχειρημάτων τους είναι ιδιαίτερα σημαντικές, γιατί εγκληματολογικές θεωρίες μπορούν και έχουν επιπτώσεις σε πολιτικές επιλογές στους τομείς της πρόληψης, της καταστολής αλλά και της εφαρμογής του δικαίου (Πανούσης, 2000· Σπινέλλη, 1997· Heidensohn, 1997, σ. 762· Θανοπούλου-Σιγάλα, 1979).

1. Μερικές από αυτές τις θεωρίες είναι ιδιαίτερα σύγχρονες και εμφανίζονται σε επιστημονικά περιοδικά που θα μπορούσαν να θεωρηθούν κυρίαρχα στους τομείς τους. Μεταφράζω από το τεύχος Ιουνίου 2000 του περιοδικού *American Sociological Review* που εκδίδει η Αμερικανική Κοινωνιολογική Ένωση: «...Οι κοινωνιολόγοι πρέπει να ενσωματώσουν το κομμάτι εκείνο από τη θεωρία για τους πιθήκους που δείχνει ότι **ο διμορφισμός στη συμπεριφορά του φύλου έχει βιολογική βάση**... Μπορούμε να κάνουμε θεωρία για την απόδραση εξαιρετικών γυναικών από τους περιοριστικούς γυναικείους ρόλους, ενώ ταυτόχρονα δεν θα υποχωρήσουμε καθόλου από το δομισμό προκειμένου να ερμηνεύσουμε τη δομή από την οποία απέδρασαν.

Μια βιοκοινωνική μακρο-θεωρία είναι απλή: Οι άνθρωποι σχηματίζουν τις κοινωνικές δομές τους γύρω από το φύλο επειδή τα αρσενικά και τα θηλυκά έχουν διαφορετικές και βιολογικά επηρεαζόμενες προδιαθέσεις. **Η έμφυλη κοινωνική οργάνωση είναι μια παγκόσμια προσαρμογή σε αυτό το βιολογικό γεγονός**. Οι κοινωνίες επιδεικνύουν μεγάλο εύρος τέτοιας προσαρμογής –μπορούν να δώσουν έμφαση στο φύλο, να το υποτιμήσουν ή να το αφήσουν ανεπηρέαστο. Αν το αγνοήσουν, δεν φεύγει. Αν απομακρυνθούν πολύ από το βασικό διμορφισμό των βιολογικών προδιαθέσεων, θα δημιουργήσουν κοινωνική δυσφορία και κοινωνικές πιέσεις για επαναπροσαρμογή με τη βιολογία» (η έμφαση δική μου) (Udly, 2000, σ. 454).

Το θεωρητικό παράδειγμα που ασχολήθηκε εις βάθος με την κατάργηση των μύθων του βιολογικού ντετερμινισμού και πήρε κριτική θέση απέναντι σε σεξιστικές υποθέσεις και δοξασίες για τη «φύση» των γυναικών αλλά και των ανδρών και κατέδειξε την έκταση, το περιεχόμενο και τη δυναμική κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών, πολιτιστικών σχέσεων, ιδεολογιών και ιεραρχιών που κατασκευάζουν κοινωνικά το φύλο είναι το φεμινιστικό παράδειγμα, και συγκεκριμένα η φεμινιστική εγκληματολογία.

ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Με την άνοδο του γυναικείου κινήματος και κυρίως με την ανάπτυξη φεμινιστικών θεωριών αναπτύσσεται στη δεκαετία του 1970 η φεμινιστική εγκληματολογία ως αναπόσπαστο κομμάτι της φεμινιστικής θεωρίας (ενδεικτικά, για τη φεμινιστική θεωρία, βλ. Chaffetz, 1988· Mitchell και Oakley, 1986· Stanley και Wise, 1984).

Ως φεμινιστική θεωρία η φεμινιστική εγκληματολογία ορίζει το φύλο ως εστιακό σημείο ανάλυσης της εγκληματικής συμπεριφοράς και αρχικά καταγράφει και ερμηνεύει τη γυναικεία εμπειρία σε σχέση με το έγκλημα. Σε επόμενα στάδια ανάπτυξης και ωρίμασης, διάφορες φεμινιστικές εγκληματολογικές θεωρίες μελετούν τη γυναικεία και την ανδρική εγκληματική συμπεριφορά κάτω από το πρίσμα της κοινωνικής κατασκευής του φύλου. Μελετούν, με άλλα λόγια, την εγκληματική συμπεριφορά και την αντίδραση σε αυτή ως έμφυλες συμπεριφορές (Naffine, 1997· Naffine, 1995· Gelsthorpe και Morris, 1990· Daly και Chesney-Lind, 1988· Gelsthorpe και Morris, 1988· Klein και Kress, 1976· Klein, 1975).

Οι Daly και Chesney-Lind στο άρθρο τους «Feminism and Criminology» ορίζουν τις βασικές αρχές και θέσεις της φεμινιστικής σκέψης ως εξής:

- Το φύλο δεν είναι «φυσικό» δεδομένο από τη φύση, αλλά σύνθετο, κοινωνικό, ιστορικό και πολιτιστικό προϊόν. Σχετίζεται μεν, αλλά δεν προέρχεται από τις βιολογικές διαφορές των φύλων ούτε τις αναπαραγωγικές ικανότητες.
- Το φύλο και οι έμφυλες σχέσεις ορίζουν την κοινωνική ζωή και τους κοινωνικούς θεσμούς με καθοριστικό τρόπο.
- Οι έμφυλες σχέσεις και οι κατασκευές του θηλυκού και του αρσενικού δεν είναι συμμετρικές, αλλά βασίζονται στην οργανωτική αρχή της αντρικής υπεροχής και της κοινωνικής και πολιτικο-οικονομικής κυριαρχίας πάνω στις γυναίκες.

- Τα συστήματα γνώσης αντικατοπτρίζουν τις απόψεις των ανδρών για τον φυσικό και τον κοινωνικό κόσμο. Η παραγωγή της γνώσης είναι έμφυλη.
- Οι γυναίκες πρέπει να βρίσκονται στο κέντρο της διανοητικής συζήτησης και όχι να είναι περιφερειακές, αόρατες ή παραρτήματα των ανδρών (Daly και Chesney-Lind, 1988, σ. 504).

Με βάση τις παραπάνω αρχές και θέσεις, η φεμινιστική εγκληματολογία α) εξέθεσε τον ανδροκεντρισμό της εγκληματολογίας, β) έφερε στο προσκήνιο τις γυναίκες τόσο ως δράστες όσο και ως θύματα εγκλημάτων, γ) συγκέντρωσε εμπειρικά δεδομένα για τα εγκλήματα και τη θυματοποίηση των γυναικών, δ) εξέθεσε το θεσμοθετημένο σεξισμό στην εγκληματολογία, το δικαιοσύνη σύστημα και άλλους φορείς κοινωνικού ελέγχου που συνδέονται με το έγκλημα, ε) ανέπτυξε θεωρίες οι οποίες, έχοντας ως κεντρικό, εστιακό σημείο το φύλο, την κατασκευή και την ερμηνεία του, μπορούν να εξηγήσουν τη γυναικεία και την ανδρική εγκληματική συμπεριφορά στην έμφυλη διάστασή της (Gelsthorpe και Morris, 1990· Heidensohn, 1985a, 1985b· Leonard, 1982· Smart, 1976). Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με την Chesney-Lind (1989, σ. 19), «η φεμινιστική προσέγγιση στην παραβατικότητα σημαίνει κατασκευή ερμηνειών της γυναικείας συμπεριφοράς που είναι ευαίσθητες στο πατριαρχικό της πλαίσιο και στους τρόπους με τους οποίους οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου επιβάλλουν τη θέση της γυναίκας στην ανδρική κοινωνία».

Η παρούσα αναλυτική προσέγγιση των θέσεων της «κλασικής» εγκληματολογίας για τη γυναικεία εγκληματικότητα θα στηριχθεί κυρίως στην κριτική ανάλυση και τις θέσεις που έχουν προταθεί στο πλαίσιο του φεμινιστικού παραδείγματος.

«ΚΛΑΣΙΚΕΣ» ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ – ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ως κλασικές ερμηνείες της γυναικείας εγκληματικότητας τείνουν να θεωρούνται εγκληματολογικές θεωρίες οι οποίες, παρά τον πρώιμο και μάλλον εξερευνητικό χαρακτήρα τους, έθεσαν τις θεωρητικές και ιδεολογικές βάσεις μεταγενέστερων μελετών της γυναικείας εγκληματικότητας. Οι συγκεκριμένες μελέτες επηρέασαν σημαντικά τη διαμόρφωση πολιτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου μέσα από επανατροφοδότηση της σεξιστικής, έμφυλης και ταξικής ιδεολογίας που διατρέχει όχι μόνο τις συγκεκριμένες μελέτες αλλά και την ευρύτερη επιστημονική, κοινωνικοπολιτική και δικαιοσύνη οργάνωση της εποχής (Reiner, 1988· Smart, 1976, σ. 27· Klein και Kress, 1976, σ. 34).

Η κλασική εγκληματολογική ερμηνεία της γυναικειάς εγκληματικότητας έχει τα ιδεολογικά και επιστημολογικά ερείσματα της στις θέσεις του βιολογικού ντετερμινισμού, σύμφωνα με τις οποίες η ανθρωπίνη συμπεριφορά εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από βιολογικά και φυσιολογικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν τη «φύση» των ανθρώπων και διαφοροποιούν τους εγκληματίες από τους μη-εγκληματίες, τις γυναίκες από τους άνδρες (Γιωτοπούλου-Μαργακοπούλου, 1984). Ειδικότερα για τις γυναίκες, οι κλασικοί εγκληματολόγοι υποστηρίζουν την άποψη ότι η εγκληματική συμπεριφορά τους είναι συνάρτηση κυρίως της γυναικειάς σεξουαλικότητας η οποία και «...εμφανίζεται ως η ρίζα της γυναικειάς συμπεριφοράς και το πρόβλημα του εγκλήματος» (Klein, 1975, σ. 5). Με άλλα λόγια, για την κλασική εγκληματολογία, η γυναικειά εγκληματικότητα καθορίζεται από τη γυναικειά σεξουαλικότητα όπως αυτή ερμηνεύεται με βάση ηθικολογικές αξιολογήσεις των δίπολων «καλό» και «κακό», «φυσικό» και «ανώμαλο».

Η έμφαση που δίνει η κλασική εγκληματολογία στις βιολογικές ερμηνείες της γυναικειάς εγκληματικότητας σχεδόν αποκλείει την ανάλυση του φαινομένου με βάση κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς ή άλλους εξηγητικούς παράγοντες. Αν και ενίοτε γίνονται αναφορές στους κοινωνικούς περιορισμούς και στον έλεγχο που βιώνουν οι γυναίκες, η δευτερεύουσα κοινωνική θέση, που οι περιορισμοί και ο έλεγχος συνεπάγονται, θεωρείται από τους κλασικούς εγκληματολόγους ως η «φυσική» θέση των γυναικών (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 170).

Η «φυσική» θέση αλλά και η «φύση» των γυναικών, υποστηρίζουν οι κλασικοί εγκληματολόγοι, επηρεάζουν σημαντικά το είδος και την έκταση της γυναικειάς εγκληματικότητας. Ως προς το είδος της γυναικειάς εγκληματικότητας, οι κλασικοί θεωρητικοί συμφωνούν ότι οι γυναίκες τείνουν να διαπράττουν εγκλήματα που από τη μια συμβαίνουν κυρίως στην ιδιωτική σφαίρα της κοινωνικής ζωής και από την άλλη τείνουν να έχουν ως θύματα οικείους, συγγενείς ή άτομα που εξαρτώνται για την επιβίωσή τους από τις ίδιες τις γυναίκες. Η πραγματική έκταση της γυναικειάς εγκληματικότητας διχάζει τους κλασικούς εγκληματολόγους, καθώς μερικοί μεν υποστηρίζουν ότι η «καλή φύση» των γυναικών τις εμποδίζει να διαπράξουν εγκλήματα, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι η «κακή φύση» τους επιτρέπει στις γυναίκες να κρύβουν τα εγκλήματά τους. Επιπλέον, αρκετοί κλασικοί εγκληματολόγοι υποστηρίζουν ότι, ανεξάρτητα από το αν διαπράττουν πολλά ή λίγα εγκλήματα, οι γυναίκες εγκληματίες τυγχάνουν «ιπποτικής» μεταχείρισης από το δικαιοσύνη όταν τα εγκλήματά τους δημοσιοποιούνται. Η «ιπποτική φύση» του άνδρα, σύμφωνα με τους κλασικούς εγκληματολόγους,

δεν επιτρέπει τη σύλληψη και τη σκληρή τιμωρία των γυναικών, αλλά αντίθετα τους επιβάλλει την προστασία τους.

Σε γενικές γραμμές, οι κλασικές μελέτες της γυναικείας εγκληματικότητας στηρίχτηκαν στο αξίωμα ότι «...οι γυναίκες είναι δαιμονικές και κακές και ευγενικές και τρυφερές...» (Smart, 1976, σ. 30). Η κριτική που ασκήθηκε κυρίως στην κλασική εγκληματολογία και τις αναπόδεικτες υποθέσεις στις οποίες στηρίχτηκε κατέδειξε το σεξισμό, την ταξικότητα και το ανιστόρητο της κλασικής ανάλυσης. Παρακάτω, θα παρουσιαστούν και θα εξεταστούν αναλυτικά συγκεκριμένες θέσεις κλασικών θεωρητικών της γυναικείας εγκληματικότητας.

LOMPROSO ΚΑΙ FERRERO – Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΑ

Από τα πρώτα και πλέον αντιπροσωπευτικά έργα της κλασικής εγκληματολογίας, το βιβλίο των Λομπρόζο και Φερρό, *Η Εγκληματίας Γυναίκα* (1895) άσκησε σημαντική επιρροή στη θεωρητική και εμπειρική κατεύθυνση της έρευνας για τη γυναικεία εγκληματικότητα επί αρκετά χρόνια μετά τη δημοσίευσή του. Είκοσι περίπου χρόνια μετά τη δημοσίευση του έργου του *Ο Εγκληματίας Άνθρωπος* (1876), ο Λομπρόζο και ο γαμπρός του Φερρό, με τον οποίο συνεργάστηκε, χρησιμοποιούν τις θέσεις τους για την εγκληματικότητα ως βάση για την ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας.

Οι βασικές θέσεις του Λομπρόζο, όπως αναφέρονται στον *Εγκληματία Άνθρωπο*, είναι ότι το έγκλημα οφείλεται σε αταβισμό² που μεταδίδεται κληρονομικά από γενιά σε γενιά, πράγμα που γίνεται εμφανές στα διάφορα «στίγματα»³ της φυσιολογίας των εγκληματιών. Τα «στίγματα» αυτά αποτελούν τη βάση διάκρισης μεταξύ «εγκληματιών» και «φυσιολογικών» ανθρώπων καθώς και των διαφόρων τύπων εγκληματιών μεταξύ τους.⁴ Ο αριθμός και το είδος των στίγμάτων

2. Ο Λομπρόζο εννοεί τον αταβισμό, όπως και ο Δαρβίνος, δηλαδή ισχυρίζεται ότι πρόκειται για επιστροφή του ανθρώπου σε προηγούμενο εξελικτικό στάδιο, σε πιο «άγριο» στάδιο εξέλιξης.

3. Ως αταβιστικά στίγματα ενδεικτικά «εγκληματικής φύσης» ο Λομπρόζο θεωρεί το σχήμα και τη χωρητικότητα (μικρή) του κρανίου των εγκληματιών, τους μυς, τα αγγεία, το σκελετό κ.λπ. (Αλεξιάδης, 1989, σ. 97).

4. Έτσι, οι ανθρωποκτόνοι, για παράδειγμα, έχουν κοντά και χοντρά χέρια, οι βιαστές και οι απατεώνες μακριά χεριά, ενώ η φαλάκρα σπανίζει ανάμεσα στους εγκληματίες κάθε είδους. Ο Λομπρόζο, εκτός των φυσιολογικών αταβιστικών χαρακτηριστικών, ανακάλυψε και κοινωνικά αταβιστικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα ο συνθηματικός τρόπος επικοινωνίας μεταξύ εγκληματιών είτε με τη μορφή ιδιαίτερων γλωσσικών εκφράσεων είτε με τη μορφή απεικονίσεων (Αλεξιάδης, 1989, σ. 97).

αποτελούν επιπλέον ένδειξη του βαθμού αταβισμού και του βαθμού επικινδυνότητας του εγκληματία. Όσο πιο μεγάλος ο αριθμός των στιγμάτων τόσο πιο προηγούμενο το στάδιο εξέλιξης και τόσο πιο μεγάλος ο βαθμός επικινδυνότητας.

Προκειμένου να μελετήσουν τη γυναικεία εγκληματικότητα, οι Λομπρόζο και Φερρέρο χρησιμοποίησαν ένα μικρό δείγμα που αποτελείτο από πόρνες και κρατούμενες σε φυλακές της νότιας Ιταλίας. Με βάση τις μετρήσεις της κρανιακής χωρητικότητας, του βάρους και της διαμέτρου των ζυγωματικών καθώς επίσης την καταγραφή «στιγμάτων», όπως τατουάζ, μελανώματα, ελιές κ.λπ., οι Λομπρόζο και Φερρέρο συμπέραναν ότι μεταξύ των γυναικών ο συνήθης τύπος εγκληματία είναι αυτός του περιστασιακού και όχι του «εκ γενετής». Η μελέτη των Λομπρόζο και Φερρέρο έδειξε ότι σε σύγκριση με τους άνδρες εγκληματίες οι γυναίκες εγκληματίες παρουσίαζαν λιγότερα αταβιστικά χαρακτηριστικά, ενώ σε σύγκριση με τις «φυσιολογικές» γυναίκες παρουσίαζαν περισσότερα ανδρικά χαρακτηριστικά. Οι πόρνες, σύμφωνα με τα ευρήματα των Λομπρόζο και Φερρέρο, παρουσίαζαν περισσότερα αταβιστικά χαρακτηριστικά τόσο σε σύγκριση με τις «φυσιολογικές» γυναίκες όσο και σε σύγκριση με τις εγκληματίες γυναίκες (Lombroso και Ferrero, 1895, σσ.104, 107, 151· Χάϊδου, 1996, σ. 265).

Τα ευρήματα των Λομπρόζο και Φερρέρο ως προς την έκταση των αταβιστικών χαρακτηριστικών αλλά και το συνήθη τύπο εγκληματία μεταξύ των γυναικών ήταν αντίθετα από τα αναμενόμενα. Συγκεκριμένα, με βάση τη θεωρητική τους πρόταση, το ένα τρίτο των γυναικών εγκληματιών έπρεπε να ανήκει στον τύπο του «εκ γενετής» εγκληματία και ως εκ τούτου να φέρει μεγάλο αριθμό αταβιστικών χαρακτηριστικών.

Η σπανιότητα των αταβιστικών χαρακτηριστικών μεταξύ των γυναικών εγκληματιών ερμηνεύτηκε από τους Λομπρόζο και Φερρέρο ως οφειλόμενη στην πρώιμη εξελικτική φάση στην οποία θεωρούσαν ότι βρίσκονταν οι γυναίκες. Οι γυναίκες, ως φύλο, υποστήριξαν οι Λομπρόζο και Φερρέρο, βρίσκονται σε τόσο πρώιμη εξελικτική φάση που τα αταβιστικά χαρακτηριστικά τους δεν γίνονται αντιληπτά. Επιπλέον, σύμφωνα με την ερμηνεία τους, οι άνδρες τείνουν να επιλέγουν ως συντροφους τους τις ομορφότερες γυναίκες μειώνοντας έτσι το συνολικό αριθμό των γυναικών με εμφανή αταβιστικά χαρακτηριστικά.

Η ερμηνεία της περιστασιακής συμμετοχής των γυναικών στο έγκλημα συνδέθηκε με τον τρόπο ζωής των γυναικών. Σύμφωνα με τους Λομπρόζο και Φερρέρο, η καθυστέρηση της εξέλιξης των γυναικών οφείλεται στο «φυσικό» τρόπο ζωής τους ο οποίος τις καθιστά συντη-

ρητικές, παθητικές, βιολογικά εξαναγκασμένες στην ανατροφή των παιδιών. Όντα συντηρητικά και παθητικά από τη «φύση» τους, οι γυναίκες είναι περισσότερο νομοταγείς από ό,τι οι άνδρες. Κατά συνέπεια, όπως ισχυρίζονται, οι γυναίκες τείνουν να εκδηλώνουν περιστασιακή εγκληματική συμπεριφορά. Οι γυναίκες, υποστηρίζουν οι Λομπρόζο και Φερρέρο, εξωθούνται σε περιστασιακή εγκληματική συμπεριφορά από προτροπή ή παραμέληση κατά την παιδική τους ηλικία καθώς επίσης από πειρασμούς και προκλήσεις⁵ (Χάιδου, 1996, σ. 266).

Όσον αφορά τις «εκ γενετής» εγκληματίες, οι Λομπρόζο και Φερρέρο ισχυρίζονται ότι αποτελούν έναν «αφύσικο» συνδυασμό των δύο φύλων συγκεντρώνοντας τα χειρότερα ανδρικά και τα χειρότερα γυναικεία χαρακτηριστικά. Στερούμενες παντελώς του μητρικού ενστίκτου, οι «εκ γενετής» εγκληματίες γυναίκες, σύμφωνα με τους Λομπρόζο και Φερρέρο, διαπράττουν ιδιαίτερα βίαια και αποτρόπαια εγκλήματα. Όμως, παρά τον βίαιο και αποτρόπαιο χαρακτήρα των εγκλημάτων τους, ακόμα και οι «εκ γενετής» εγκληματίες γυναίκες σπάνια αυτενεργούν, οδηγούμενες στο έγκλημα με προτροπή αδελφών, συζύγων ή εραστών (Χάιδου, 1996, σ. 266· Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1991, σ. 149).

Παρά την ύπαρξη των «εκ γενετής» εγκληματιών γυναικών, οι Λομπρόζο και Φερρέρο θεωρούν ότι η γυναικεία «φύση» είναι «καλή φύση». Το μητρικό ένστικτο, η ευλάβεια και η ευσέβεια, η σεξουαλική ψυχρότητα, η μυϊκή αδυναμία και η υποανάπτυκτη νοημοσύνη συμβάλλουν, σύμφωνα με τους Λομπρόζο και Φερρέρο, στην ανάπτυξη του αισθήματος ηθικής των γυναικών προστατεύοντάς τις έτσι από την τέλεση εγκλημάτων. Όμως, το αίσθημα ηθικής των γυναικών δεν βασίζεται σε συγκεκριμένα φυσιολογικά και ηθικά χαρακτηριστικά όπως συμβαίνει με τους άνδρες. Έτσι, στο βαθμό που δεν ελέγχεται από κάποιον άνδρα (πατέρα, αδελφό ή σύζυγο) το αίσθημα ηθικής των γυναικών μπορεί να μειωθεί και να οδηγηθούν στο έγκλημα (Lombroso και Ferrero, 1895, σ. 150).

5. Ιδιαίτερα επιβαρυντικό παράγοντα της γυναικείας περιστασιακής εγκληματικότητας αποτελεί, για τους Λομπρόζο και Φερρέρο, η ανώτερη εκπαίδευση των γυναικών. Τέτοιον είδους εκπαίδευση, υποστηρίζουν, αποβαίνει εις βάρος τους, γιατί από τη μια δεν μπορούν να την αξιοποιήσουν αφού εργάζονται και από την άλλη γιατί μειώνει τις πιθανότητες ενός καλού γάμου εξαιτίας της αποστρέφής του μέσου άνδρα για τις μορφωμένες γυναίκες. Με αυτό τον τρόπο, αποστερημένες από πόρους, οι μεν καθωσπρέπει γυναίκες αυτοκτονούν, οι δε «κακές» κλέβουν ή πουλούν το κορμί τους.

Με μειωμένο το αίσθημα ηθικής τους οι γυναίκες τείνουν να είναι ζηλιάρες και εκδικητικές, ενώ μερικές φορές αναπτύσσουν «ισχυρά πάθη και έντονες ερωτικές τάσεις, μεγάλη μυϊκή δύναμη και ανώτερη νοημοσύνη ως προς τη σύλληψη και την εκτέλεση του κακού». Επιπλέον, όπως ισχυρίζονται οι Λομπρόζο και Φερρέρο, η έλλειψη ευαισθησίας στον πόνο τις κάνει ασυγκίνητες στον πόνο των άλλων και έτσι μπορούν να εκτελούν εγκλήματα που συχνά είναι πιο βίαια από τα εγκλήματα των ανδρών. Κατά συνέπεια, βασική αιτία εγκληματογένεσης στις γυναίκες, σύμφωνα με τους Λομπρόζο και Φερρέρο, είναι η βιολογικά ελλειμματική ηθική τους (Lombroso και Ferrero, 1895, σσ. 150, 204-205).

Η μελέτη των Λομπρόζο και Φερρέρο, πέρα από τα διάφορα μεθοδολογικά προβλήματα (μικρό και όχι αντιπροσωπευτικό δείγμα και αναξιόπιστη μεθοδολογία), πάσχει κυρίως ως προς τη θεωρητική βάση της ερμηνείας που προτείνουν για τη γυναικεία εγκληματικότητα.

Κύριο θέμα της επιχειρηματολογίας των Λομπρόζο και Φερρέρο αποτελεί η έννοια της «φύσης» των γυναικών. Σύμφωνα μ' αυτούς, η «φύση» των γυναικών είναι μη-εγκληματική, έχει πραγματική, αναγνωρίσιμη υπόσταση και καθορίζει τη «φυσική» κοινωνική θέση και συμπεριφορά τους. Κατά συνέπεια, η κοινωνική θέση των γυναικών είναι η «φυσική» τους θέση (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 172). Συγχέοντας το βιολογικό με το κοινωνικό φύλο, οι Λομπρόζο και Φερρέρο υποστηρίζουν ότι ο βιολογικός διαχωρισμός σε αρσενικά και θηλυκά άτομα αποτελεί τη βάση και δικαιολογεί τη διαφοροποίηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών ανδρών και γυναικών. Ταυτόχρονα, τα χαρακτηριστικά των φύλων θεωρούνται ως δεδομένα, στατικά, διαχρονικά, παγκόσμια και αναλλοίωτα. Με αυτόν τον τρόπο συγκαλύπτεται η διαλεκτική σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών των φύλων και των κοινωνικο-οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών και ιδεολογικών βάσεων της κοινωνικής οργάνωσης στον συγκεκριμένο ιστορικό χρόνο και τόπο.

Το επιχείρημα της «φύσης» και της «φυσικής» θέσης των γυναικών εκτός της πραγματικότητας της έμφυλης ιεράρχησης συγκαλύπτει και την πραγματικότητα της ταξικής κοινωνικής οργάνωσης. Έχοντας ως βάση την πραγματικότητα, αλλά κυρίως τις προβολές της πραγματικότητας των γυναικών της μέσης τάξης στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες κατά το 19ο αιώνα, οι Λομπρόζο και Φερρέρο θεώρησαν ότι είναι «φυσικό» για τις γυναίκες να ζουν παθητικά, να ασχολούνται με επουσιώδη και να υπολείπονται σε πνευματικές, «αξιόλογες» ενασχολήσεις. Η κοινωνική πραγματικότητα, η κοινωνική θέση, τα ενδιαφέροντα και οι ασχολίες των γυναικών της τάξης τους θεωρήθηκαν από τους Λομπρόζο και

Φερρέρο ως διαχρονικά και διαπολιτισμικά δεδομένα της «φύσης» των γυναικών. Με αυτόν τον τρόπο όμως, η πραγματικότητα γυναικών άλλων τάξεων και άλλων πολιτισμών συγκαλύπτεται και, στο βαθμό που διαφέρει από την ιδεατή «φυσική» συμπεριφορά των γυναικών, υποβαθμίζεται η σημασία της ή χαρακτηρίζεται «ανώμαλη».

Στην ενασχόλησή τους με τη «φύση» των γυναικών, οι Λομπρόζο και Φερρέρο έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο της γυναικείας σεξουαλικότητας. Η γυναικεία σεξουαλικότητα, κατ' αυτούς, συνδέεται με το αίσθημα ηθικής των γυναικών και κατ' επέκταση με την εγκληματικότητα τους.

Οι Λομπρόζο και Φερρέρο αναγνωρίζουν στη γυναικεία σεξουαλικότητα θεμιτή και αθέμιτη «χρήση». Στο βαθμό που η γυναικεία σεξουαλικότητα ελέγχεται και κατευθύνεται «θεμιτά» προς τη γέννηση και την ανατροφή παιδιών καθώς και την ήρεμη και χωρίς εξάρσεις συζυγική και οικογενειακή ζωή, οι γυναίκες διάγουν «φυσιολογική» ζωή. Στο βαθμό όμως που η γυναίκα δεν ακολουθεί τον ενάρετο δρόμο της οικογενειακής και συζυγικής ζωής, οι σεξουαλικές εξάρσεις και τα πάθη της μένουν ανεξέλεγκτα και κινδυνεύει να γίνει εγκληματίας ή πόρνη. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τους Λομπρόζο και Φερρέρο, η γυναικεία σεξουαλικότητα έχει ταυτόχρονα διττή «φύση» και, ανάλογα με τη χρήση της, μπορεί να κάνει τη γυναίκα ασταθή, αναξιόπιστη, καλή και κακή, θεϊκή και δαιμονική, απαθή και εμπαθή, αγία και πόρνη. Το επιχείρημα της διττής «φύσης» της γυναικείας σεξουαλικότητας και του υποτιθέμενου κινδύνου που αντιπροσωπεύει για την ηθική ακεραιότητα της γυναίκας, όταν μένει ανεξέλεγκτη, εγκαθιστά και νομιμοποιεί, κατ' αρχήν, την ύπαρξη διαφορετικών προτύπων ηθικής για τα δύο φύλα. Από την άλλη, ερμηνεύει «επιστημονικά» και νομιμοποιεί την ύπαρξη κοινωνικού ελέγχου που διαφοροποιείται ως προς τη μορφή και την ένταση, με βάση τα φύλα. Σύμφωνα με τη λογική του επιχειρήματος, υπολειπόμενες ηθικών χαρακτηριστικών οι γυναίκες χρήζουν εντονότερου και αυστηρότερου κοινωνικού ελέγχου προκειμένου να συγκρατήσουν τις ορμές και τα πάθη τους και να μην γίνουν εγκληματίες ή πόρνες (Gelsthorpe, 1997, σ. 518· Cain, 1989, 1986· Smart και Smart, 1978· Klein και Kress, 1976, σ. 36).

Η εμμονή των Λομπρόζο και Φερρέρο να ερμηνεύσουν τη γυναικεία εγκληματικότητα με βάση τη «φύση» των γυναικών στην οποία προσέδωσαν διαχρονικά και διαπολιτισμικά χαρακτηριστικά, στηριζόμενοι σε ιδεολογικά φορτισμένα έμφυλα και ταξικά επιχειρήματα, τους οδήγησε στη μελέτη του συγκεκριμένου κοινωνικού φαινομένου σε πλήρη απομό-

νωση από τις κοινωνικο-οικονομικές, πολιτικές, πολιτισμικές και ιστορικές συνθήκες οι οποίες το διαμορφώνουν (Μαυρή, 1988, σ. 151).

Έντονο πρόβλημα με τις βασικές θέσεις των Λομπρόζο και Φερρόρο εντοπίζεται στο γεγονός ότι άσκησαν σημαντική επιρροή σε μεταγενέστερες μελέτες της γυναικείας εγκληματικότητας. Συγκεκριμένα, επιχειρήματα βιολογικού ντετερμινισμού που αφορούν τόσο το έγκλημα όσο και τη γυναικεία «φύση» εμφανίζονται σε μεταγενέστερες μελέτες της γυναικείας εγκληματικότητας στις οποίες υποστηρίζονται διάφορες σεξιστικές δοξασίες σχετικά με την κατωτερότητα των γυναικών καθώς και μια υπολανθάνουσα στήριξη των διπλών προτύπων ηθικής. Παράλληλα, αρκετές μεταγενέστερες μελέτες δεν λαμβάνουν υπόψη τους το κοινωνικο-οικονομικό, πολιτικό και νομικό πλαίσιο στο οποίο συμβαίνει το έγκλημα (Heidensohn, 1997, σ. 763· Beirne, 1988· Smart, 1976, σ. 30). Και σύμφωνα με τη Rasche, παρόλο ότι τα περισσότερα από τα συμπεράσματα του Λομπρόζο έχουν καταρριφθεί, η έννοια του «εκ γενετής εγκληματία» αλλά κυρίως «η εικόνα της γυναίκας εγκληματία ως μια έμφυτα “κακή” γυναίκας υπεράνω λύτρωσης, με αυξημένες δυνάμεις αποπλάνησης και εκμετάλλευσης...» παρέμεινε για αρκετό διάστημα⁶ (Rasche, 1974).

W.I. THOMAS – ΤΟ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ

Οι θέσεις του Τόμας για τη γυναικεία εγκληματικότητα ανήκουν στη φιλελεύθερη, λειτουργική παράδοση της εγκληματολογίας. Η λειτουργική προσέγγιση της εγκληματικότητας, όπως και ο βιολογικός ντετερμινισμός, έχει ως μονάδα ανάλυσης το άτομο. Σε αντίθεση, όμως, με το βιολογικό ντετερμινισμό, που θεωρεί ως βάση της εγκληματικότητας τις βιολογικές «ανωμαλίες» του ατόμου, η λειτουργική εγκληματολογική προσέγγιση θεωρεί ως βάση της εγκληματικότητας την αποτυχημένη κοινωνικοποίηση. Αποτυχημένη κοινωνικοποίηση, σύμφωνα με τη λειτουργική προσέγγιση, συνεπάγεται ελλιπή κοινωνική προσαρμοστικότητα του ατόμου ή, με άλλα λόγια, κοινωνική παθολογία. Σύμφωνα με τους λειτουργιστές, στο βαθμό που η εγκληματικότητα οφείλεται σε κοινωνικά αίτια –αποτυχημένη κοινωνικοποίηση–, είναι αναστρέψιμη. Ο

6. Τα εγκληματικά στερεότυπα αφορούν τόσο τις γυναίκες όσο και τους άνδρες και φαίνεται ότι εξακολουθούν να επηρεάζουν την κοινή γνώμη ως προς το ποιοι είναι οι εγκληματίες (Λαμπροπούλου, 1997· Madriz, 1997· Πανούσης, 1989).

εγκληματίας θεωρείται ως «ασθενής» που χρήζει «θεραπείας» και φορείς κοινωνικοποίησης και κοινωνικής πρόνοιας οφείλουν να επεμβαίνουν και να τον αναμορφώνουν (Smart, 1976, σσ. 37, 48-49).

Κινούμενος σε αυτό το γενικό θεωρητικό πλαίσιο, ο Τόμας, στο βιβλίο του *Το απροσάρμοστο κορίτσι* (1967, αρχική δημοσίευση 1927), προσεγγίζει τη γυναικεία εγκληματικότητα με βάση τη θεωρία του περί ανθρωπίνων επιθυμιών. Σύμφωνα με τον Τόμας, η ανθρωπίνη συμπεριφορά βασίζεται σε τέσσερις κατηγορίες επιθυμιών: την επιθυμία για νέες εμπειρίες, την επιθυμία για ασφάλεια, την επιθυμία για ανταπόκριση και την επιθυμία για αναγνώριση. Οι επιθυμίες αυτές ανταποκρίνονται στα εξελικτικά χαρακτηριστικά του νευρικού συστήματος των ανθρώπων και πηγάζουν από τα βιολογικά ένστικτα του θυμού, του φόβου, της αγάπης και της εξασφάλισης δύναμης και κύρους (Thomas, 1967, σσ. 41, 42).

Τα βιολογικά ένστικτα και οι επιθυμίες, όπως ισχυρίζεται ο Τόμας, διαφοροποιούνται μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η επιθυμία των γυναικών για αγάπη είναι ποικιλόμορφη αλλά και εντονότερη από την αντίστοιχη επιθυμία των ανδρών λόγω του βιολογικού «μητρικού ενστίκτου». Σύμφωνα με τον Τόμας, το «μητρικό ένστικτο» αφορά όχι μόνο την αγάπη των γυναικών για τα παιδιά τους αλλά και την τάση τους να περιθάλπουν όσους έχουν ανάγκη, ιδίως όταν αυτοί είναι άνδρες. Αυτή η ανάγκη των γυναικών να δώσουν και να πάρουν αγάπη θεωρείται από τον Τόμας ως η κύρια βάση της γυναικείας παραβατικότητας η οποία, όπως υποστηρίζει, έχει τη μορφή κυρίως σεξουαλικής παραβατικότητας (Thomas, 1967).

Παρά τη βιολογική τους βάση, όμως, η «φύση» των ανθρωπίνων επιθυμιών, σύμφωνα με τον Τόμας, είναι κοινωνική. Ως κοινωνικές, οι ανθρωπινες επιθυμίες μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο μέσα σε κοινωνίες και σύμφωνα με τους όρους, τις συνθήκες και τους περιορισμούς που αυτές θέτουν. Η διαδικασία με την οποία οι επιθυμίες ερμηνεύονται, κατανοούνται αλλά και πραγματώνονται είναι, σύμφωνα με τον Τόμας, ο προσδιορισμός της κατάστασης (Thomas, 1967, σσ. 4, 41, 42).

Η έννοια του προσδιορισμού της κατάστασης είναι έννοια κεντρική στη θεωρητική ανάλυση του Τόμας και αφορά τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται την πραγματικότητά τους και προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους. Ο προσδιορισμός της κατάστασης, έτσι όπως τον αντιλαμβάνεται ο Τόμας, συνεπάγεται ατομική προσαρμογή σε κοινωνικά ορισμένα πρότυπα. Επειδή όμως τα άτομα, σύμφωνα με τον Τόμας, τείνουν σε «ηδονιστική επιλογή δραστηριοτήτων» και δίνουν προτεραι-

ότητα στην ευχαρίστηση, οι κοινωνίες, οι οποίες «τείνουν προς χρηστική επιλογή» και δίνουν προτεραιότητα στην ασφάλεια, προβαίνουν σε κανονιστικές πράξεις που οδηγούν στη δημιουργία ενός «...ηθικού κώδικα, ο οποίος αποτελεί συλλογή από κανόνες ή πρότυπα συμπεριφοράς, ρυθμίζοντας την έκφραση των επιθυμιών, και ο οποίος χτίζεται από αλληλλάλληλους προσδιορισμούς καταστάσεων» (Thomas, 1967, σ. 43).

Στις σύγχρονες, ανομοιογενείς και πολιτισμικά συγκεκριμένες κοινωνίες, σύμφωνα με τον Τόμας, παρατηρείται μια ρευστότητα ως προς τα κοινωνικά πρότυπα με αποτέλεσμα τα άτομα να εκτίθενται ακόμη και σε αντιθετικούς προσδιορισμούς καταστάσεων. Έτσι, εντείνεται η ανάγκη κοινωνικού ελέγχου προκειμένου να εξασφαλιστεί η επιτυχής κοινωνικοποίηση των ατόμων. Επιτυχής κοινωνικοποίηση, σύμφωνα με τον Τόμας, αυξάνει την προσαρμοστικότητα των ατόμων και συνεπάγεται συμβατική, θεμιτή κοινωνική συμπεριφορά. Ανεπιτυχής κοινωνικοποίηση έχει ως αποτέλεσμα μειωμένη προσαρμοστικότητα και κατά συνέπεια παραβατική ή εγκληματική συμπεριφορά (Thomas, 1967, σσ. 71, 86).

Η επιτυχής κοινωνικοποίηση, όμως, προϋποθέτει διαφοροποιημένης έντασης κοινωνικό έλεγχο ανάλογα με τις ανάγκες κάθε κοινωνικής ομάδας. Συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως για παράδειγμα οι γυναίκες, οι οποίες βρίσκονται σε σύγχυση ως προς το «καλό» και το «κακό», έχουν ανάγκη έντονου κοινωνικού ελέγχου προκειμένου να εξασφαλιστεί η προσαρμοστικότητά τους στα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς. Ιδιαίτερα για τις γυναίκες, η ανάγκη έντονου κοινωνικού ελέγχου, όπως υποστηρίζει ο Τόμας, επιβάλλεται από τη «φύση» τους. Ο Τόμας, όπως και ο Λομπρόζο, ερμηνεύει τη «φύση» των γυναικών με βάση τη σεξουαλικότητά τους (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 177-178).

Η σεξουαλικότητα ανδρών και γυναικών, σύμφωνα με τον Τόμας, διαφοροποιείται ως προς τον κατεύθυνσή της. Έτσι, η σεξουαλικότητα των ανδρών κατευθύνεται προς την ευχαρίστηση. Αντίθετα, το «μητρικό ένστικτο» κατευθύνει τη σεξουαλικότητα των γυναικών προς την αναπαραγωγή. Σύμφωνα με τον Τόμας, λοιπόν, και στο βαθμό που «...το σεξουαλικό πάθος δεν παίζει μεγάλο ρόλο...» στη ζωή των γυναικών, «[τ]ο σεξ είναι ένα μέσο για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Είναι το κεφάλαιό τους» (Thomas, 1967, σ. 109).

Ο Τόμας θεωρεί ότι όλες οι γυναίκες χρησιμοποιούν το σεξ ως κεφάλαιο για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Ο τρόπος, όμως, διαχείρισης αυτού του «κεφαλαίου» διακρίνει τις γυναίκες σε «καλές» και «κακές». Οι «καλές» γυναίκες χρησιμοποιούν το «κεφάλαιό» τους μέσα στο γάμο για αποκατάσταση και ασφάλεια. Οι «κακές» γυναίκες, από την

άλλη, χρησιμοποιούν το «κεφάλαιό» τους για να εξασφαλίσουν διασκεδάσεις (Klein, 1975). Έτσι, σύμφωνα με τον Τόμας, οι «καλές» και οι «κακές» γυναίκες δεν έχουν μόνο διαφορετική συμπεριφορά (διαφορετικό τρόπο διαχείρισης του «κεφαλαίου» τους) αλλά και διαφορετικές ανάγκες όπως αυτές διαμορφώνονται με βάση την αίσθησή τους περί ηθικής.

Η ερμηνεία που δίνει ο Τόμας στη διαφορετική αίσθηση ηθικής μεταξύ «καλών» και «κακών» γυναικών είναι τόσο βιολογική όσο και ταξική. Οι γυναίκες ως φύλο, σύμφωνα με τον Τόμας, έχουν εξελιχθεί λιγότερο από τους άνδρες, και ως εκ τούτου η ηθική τους στερείται αυθεντικότητας και είναι μιμητική της ηθικής των ανδρών (Thomas, 1974, σσ. 18, 36, 149, 172).

Αν και όλες οι γυναίκες υπολείπονται σε ηθική έναντι των ανδρών, οι γυναίκες της μεσαίας τάξης, σύμφωνα με τον Τόμας, είναι «πρωικισμένες με ένα χαρακτήρα κοινωνικής ιερότητας» (Thomas, 1967, σ. 98). Η «κοινωνική ιερότητα» με την οποία αντιμετωπίζονται οι γυναίκες της μεσαίας τάξης τους δημιουργεί αισθήματα αυτοσεβασμού που συμβάλλουν στην εκδήλωση της αναμενόμενης από αυτές συμπεριφοράς. Με αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες της μεσαίας τάξης προστατεύονται από την εκδήλωση παραβατικής ή εγκληματικής συμπεριφοράς. Από την άλλη μεριά, οι γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, οι φτωχές γυναίκες (ειδικά αν υπέφεραν από εγκατάλειψη και έλλειψη προσοχής κατά την παιδική τους ηλικία), δεν αποκτούν ποτέ έναν κώδικα ηθικής (Thomas, 1967, σ. 98). Μη έχοντας τον απαιτούμενο κώδικα ηθικής συμπεριφοράς και νιώθοντας έντονη την επιθυμία της αγάπης, οι γυναίκες των κατώτερων τάξεων, εκμεταλλευόμενες την ανάγκη των ανδρών για σεξ, τείνουν να εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά.

Η ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας από τον Τόμας πάσχει από αρκετά προβλήματα που σχετίζονται με τις θεωρητικές θέσεις που προτείνει. Πρώτο, και ο Τόμας, όπως και ο Λομπρόζο, προσπαθεί να ερμηνεύσει τη γυναικεία εγκληματικότητα με βάση τη γυναικεία «φύση». Οι αντιλήψεις του Τόμας για τη γυναικεία «φύση», όπως και του Λομπρόζο, στηρίζονται κυρίως σε δοξασίες, προκαταλήψεις και «κοινά αποδεκτές» αντιλήψεις στις οποίες το κοινωνικό φύλο συγχέεται με το βιολογικό, και κοινωνικά οριζόμενα χαρακτηριστικά αντιμετωπίζονται ως δεδομένα από τη «φύση» (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1991, σ.150). Σύμφωνα με αυτή τη λογική, τα άτομα, οι γυναίκες συγκεκριμένα, δεν μπορούν να ξεπεράσουν τη «φύση» τους. Έτσι, και για τον Τόμας, η γυναικεία εγκληματική συμπεριφορά καταλήγει να ερμηνεύεται με έννοιες βιολογικού ντετερμινισμού. Στο πλαίσιο της ερμηνείας αυτής

καταδεικνύεται ο σεξισμός των επιχειρημάτων του Τόμας, αφού θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά ανδρών και γυναικών όχι μόνο διαφοροποιούνται με βάση τη βιολογία τους αλλά επιπλέον ιεραρχούνται και αξιολογούνται στην ίδια βάση. Τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται γυναικεία αξιολογούνται ως κατώτερα των χαρακτηριστικών που θεωρούνται ανδρικά (Heidensohn, 1985α, σ. 116· Pollock, 1978· σ. 45, Smart, 1976, σ. 91).

Ένα δεύτερο πρόβλημα με την ανάλυση του Τόμας εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το ρόλο των κοινωνιών και του κοινωνικού ελέγχου σε σχέση με την κοινωνικοποίηση. Η πρόταση του Τόμας, ότι η επιτυχής κοινωνικοποίηση εξαρτάται από την αποδοχή των κανόνων και των προτύπων που προτείνονται από τις κοινωνίες, είναι αποτέλεσμα της λειτουργικής αντίληψης σύμφωνα με την οποία η κοινωνική οργάνωση στηρίζεται σε κοινά αποδεκτές αξίες και πρότυπα βάσει των οποίων ασκείται ο κοινωνικός έλεγχος που αποτρέπει παραβάσεις. Παίρνοντας ως δεδομένη την ύπαρξη κοινά αποδεκτών αξιών και προτύπων, ο Τόμας αγνοεί την έμφυλη και ταξική κοινωνική οργάνωση και θεωρώντας τη ως «φυσική» αποκρύπτει τις επιπτώσεις της (Χαίδου, 1996, σ. 269· Σπινέλλη, 1985, σ. 154· Πανούσης, 1985, σ. 41· Smart, 1976, σσ. 37, 39).

Τέλος, οι φιλελεύθερες προτάσεις του Τόμας σχετικά με την ανามόρφωση παραβατών βρήκαν μεγάλη απήχηση σε διάφορους φορείς κοινωνικού ελέγχου, ιδιαίτερα εκείνους που αφορούσαν ανήλικους και γυναίκες εγκληματίες. Οι φιλελεύθερες όμως προτάσεις φαίνεται ότι στηρίζονται σε αυταρχικές βάσεις. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ο Τόμας ότι οι κοινά αποδεκτές αξίες και πρότυπα πρέπει να χρησιμοποιηθούν ως βάση για την αξιολόγηση και τον εντοπισμό παιδιών που φέρουν σημάδια μελλοντικής παραβατικότητας. Η πολιτεία, σύμφωνα με τον Τόμας, οφείλει να απομακρύνει αυτά τα παιδιά από τους γονείς τους οι οποίοι απέτυχαν ως προς την κοινωνικοποίησή τους και να τα επανακοινωνικοποιήσει. Η επανακοινωνικοποίηση των παιδιών που φέρουν σημάδια μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς, ακόμη και αν δεν έχουν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά, σύμφωνα με τον Τόμας, πρέπει να γίνεται σε συγκεκριμένα ιδρύματα. Η συναίνεση γονέων και παιδιών θεωρείται περιττή (Smart, 1976, σ. 37).

Σε γενικές γραμμές, ο Τόμας θεωρεί ότι η γυναικεία εγκληματικότητα έχει τη βιολογική της βάση στη «φύση» των γυναικών, ενώ την κοινωνική της στην αποτυχημένη κοινωνικοποίηση και την έλλειψη κώδικα ηθικής. Η πρότυπη ηθική για τον Τόμας είναι η ηθική των ανδρών της μεσαίας τάξης και αυτή την ηθική οφείλουν όλες οι κοινωνικές ομάδες να

ασπαστούν. Στο βαθμό που διάφορες κοινωνικές ομάδες, οι γυναίκες συγκεκριμένα, δεν μπορούν ή δεν επιθυμούν να ασπαστούν αυτή την ηθική τάξη, θεωρούνται ότι παραβατούν ή εγκληματούν. Στο βαθμό που η παραβατική συμπεριφορά θεωρείται ότι αποτελεί απειλή για τη λειτουργικότητα της κοινωνικής οργάνωσης, εντεταλμένοι φορείς κοινωνικού ελέγχου οφείλουν να αναμορφώνουν τους παραβάτες.

ΟΤΤΟ ΠΟΛΛΑΚ: Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Η μελέτη του Πόλλακ *Η εγκληματικότητα των γυναικών* (1961) συγκαταλέγεται μεταξύ των «κλασικών» μελετών της γυναικείας εγκληματικότητας γιατί, αν και χρονικά μεταγενέστερη των μελετών του Λομπρόζο και του Τόμας, θεωρητικά προβάλλει παρόμοιες με τις δικές τους θέσεις. Ο Πόλλακ, όπως και οι Λομπρόζο, Φερρέρο και Τόμας, υποστηρίζει ότι υπάρχει συγκεκριμένη, αναγνωρίσιμη, δεδομένη γυναικεία «φύση» η οποία καθορίζει τόσο τη συμβατική όσο και την εγκληματική συμπεριφορά των γυναικών. Ενώ όμως, για τους Λομπρόζο, Φερρέρο και Τόμας, η γυναικεία «φύση» είναι κατά βάση «καλή» και μέσα από τον κατάλληλο κοινωνικό έλεγχο και την επιτυχή κοινωνικοποίηση προστατεύει τις γυναίκες από παραβατική και εγκληματική συμπεριφορά, για τον Πόλλακ η γυναικεία «φύση» είναι «δόλια και εκδικητική».

Παίρνοντας ως δεδομένη την «εκδικητική και δόλια φύση» των γυναικών, ο Πόλλακ προβάλλει ως κύριο χαρακτηριστικό της γυναικείας εγκληματικότητας τον «λανθάνοντα» χαρακτήρα (Χάιδου, 1996, σ. 267· Μαυρή, 1988, σ. 153). Σύμφωνα με τον Πόλλακ, ενώ οι γυναίκες διαπράττουν, αν όχι μεγαλύτερο, τουλάχιστον τον ίδιο αριθμό εγκλημάτων με τους άνδρες, η πραγματική έκταση της εγκληματικότητάς τους δεν γίνεται αντιληπτή για τρεις λόγους:

1. Τα εγκλήματα των γυναικών συνήθως αποκρύπτονται, δεν καταγγέλλονται στις αρχές και δεν γίνονται ευρύτερα γνωστά.
2. Οι γυναίκες εγκληματίες δεν αποκαλύπτονται τόσο συχνά όσο οι άνδρες εγκληματίες.
3. Ακόμη και όταν αποκαλύπτονται ως δράστες εγκλημάτων, οι γυναίκες απολαύουν επιεικούς μεταχείρισης.

Οι δύο πρώτες αιτίες του «λανθάνοντα» χαρακτήρα της γυναικείας εγκληματικότητας συνδέονται, στην ανάλυση του Πόλλακ, με τη «δόλια και εκδικητική» γυναικεία «φύση», ενώ η τρίτη αιτία συνδέεται με τον «ιπποτισμό» των ανδρών.

Η «δολιότητα» της γυναικείας «φύσης», σύμφωνα με τον Πόλλακ, έχει τη βάση της στη γυναικεία σεξουαλικότητα και τις εκδηλώσεις της

όπως, για παράδειγμα, στην ερωτική πράξη. Σύμφωνα με τον Πόλλακ, η σωματική κατασκευή των γυναικών επιτρέπει σ' αυτές να συμμετέχουν στην ερωτική πράξη ακόμη και όταν δεν το επιθυμούν προσποιούμενες οργασμό. Οι άνδρες, αντίθετα, δεν έχουν αυτή την «οργανική» ικανότητα, εφόσον, σύμφωνα με τον Τόμας, η απαιτούμενη για την ικανοποίησή τους στύση δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς ερωτική επιθυμία (Pollak, 1961, σ. 10). Μέσα από την ερωτική πράξη, οι γυναίκες, ισχυρίζεται ο Πόλλακ, συνειδητοποιούν τη δυνατότητα που έχουν να παραπλανούν τους άνδρες και να τους χρησιμοποιούν για την ικανοποίηση των στόχων τους (Χαΐδου, 1996, σ. 267· Μαυρή, 1988, σ. 154· Smart, 1987, σ. 48-49· Klein, 1975, σσ. 21, 22).

Οι στόχοι των γυναικών, σύμφωνα με τον Πόλλακ, συχνά αφορούν εκδίκηση εναντίον ανδρών. Η εκδικητικότητα των γυναικών ενισχύεται και τα εγκλήματά τους πολλαπλασιάζονται, όπως υποστηρίζει ο Πόλλακ, κατά τη διάρκεια των «εκφυλιστικών» βιολογικών γεγονότων της εμμηνόρρουσης, της εμμηνόπαυσης και της εγκυμοσύνης (Pollak, 1961, σσ. 131, 132).

Εκτός από τα παραπάνω βιολογικά γεγονότα, στην επίταση της γυναικείας εκδικητικότητας συμβάλλει, σύμφωνα με τον Τόμας, και η κοινωνική θέση των γυναικών. Η ανδροκρατική κοινωνική οργάνωση, σύμφωνα με τον Πόλλακ, περιορίζει τις γυναίκες στην ιδιωτική σφαίρα και τους επιβάλλει συγκεκριμένους ρόλους. Οι ρόλοι των γυναικών στην ιδιωτική σφαίρα, όπως ισχυρίζεται ο Πόλλακ, τους παρέχουν «[άφθονους πειρασμούς] για τη διάπραξη εγκλημάτων και σημαντικές ευκαιρίες για να τα εκτελέσουν με μυστικό τρόπο...».

Οι γυναίκες λοιπόν, σύμφωνα με τον Πόλλακ, μπορούν να δηλητηριάσουν το φαγητό που μαγειρεύουν, να δώσουν μεγαλύτερη ποσότητα φαρμάκου ή να μην δώσουν καθόλου το φάρμακο σ' έναν άρρωστο τον οποίο φροντίζουν, να πνίξουν ένα μωρό στην κούνια του. Με άλλα λόγια, όπως ισχυρίζεται ο Πόλλακ, οι γυναίκες μπορούν να προβούν σε ενέργειες των οποίων ο εγκληματικός χαρακτήρας δεν είναι απαραίτητα εμφανής. Με αυτόν τον τρόπο, ένα μεγάλο κομμάτι της εγκληματικής δραστηριότητας των γυναικών δεν αποκαλύπτεται ποτέ. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Πόλλακ, οι γυναίκες επιλέγουν ως θύματά τους ανθρώπους που έχουν μικρές πιθανότητες να αναφέρουν τη θυματοποίησή τους, όπως είναι οι άρρωστοι, τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι.

Εκτός όμως από τους άρρωστους, τα παιδιά και τους ηλικιωμένους, ανάμεσα στα θύματα των γυναικών συγκαταλέγεται και μεγάλος αριθμός ανδρών οι οποίοι επίσης δεν καταγγέλλουν τη θυματοποίησή τους.

Σύμφωνα με τον Πόλλακ, οι άνδρες δεν καταγγέλλουν τη θυματοποίησή τους είτε για να προστατεύσουν τις γυναίκες είτε, κυρίως, γιατί η θυματοποίησή τους σχετίζεται με το παράνομο σεξ. Το παράνομο σεξ, για τον Πόλλακ, δομεί την εγκληματικότητα των γυναικών, όταν δεν αποτελεί τη βασική έκφρασή της, όπως συμβαίνει στην πορνεία. Όταν οι άνδρες, πελάτες των πορνών γίνονται θύματά τους, αποφεύγουν να καταγγείλουν τη θυματοποίησή τους προκειμένου να μην εκτεθούν στον κοινωνικό στιγματισμό που επιφέρει ο συσχετισμός με πόρνες. Επομένως, σύμφωνα με τον Τόμας, οι γυναίκες λόγω της «φύσης» αλλά και της κοινωνικής τους θέσης έχουν τη δυνατότητα να εγκληματούν χωρίς τα εγκλήματά τους να γίνονται γνωστά.

Ακόμη όμως και όταν οι εγκληματικές πράξεις αυτές καθαυτές γίνουν γνωστές, οι γυναίκες δεν συλλαμβάνονται συχνά ως αυτουργοί αυτών των πράξεων. Ο πρώτος λόγος για τον οποίο οι γυναίκες δεν συλλαμβάνονται για τα εγκλήματά τους είναι, σύμφωνα με τον Πόλλακ, η ευφυΐα και η εφευρετικότητά τους ως προς την τέλεση των εγκλημάτων τους. Για τον Πόλλακ, η γυναίκα εγκληματίας «είναι πηγή μόνιμων δυσκολιών επειδή δεν γνωρίζει κανόνες, δεν ειδικεύεται και, επομένως, θέτει συνεχώς νέους γρίφους στους διώκτες της».⁷

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο, σύμφωνα με τον Πόλλακ, οι γυναίκες εγκληματίες δεν συλλαμβάνονται είναι η ικανότητα που έχουν να χρησιμοποιούν το σεξ για να χειραγωγούν τους άνδρες και να τους υποκινούν στην τέλεση εγκλημάτων για τα οποία, όντας οι ίδιες τυπικά αμέτοχες, δεν συλλαμβάνονται. Επομένως, η «δόλια και εκδικητική φύση» των γυναικών, σε συνδυασμό με τη δευτερεύουσα κοινωνική τους θέση, ερμηνεύει, σύμφωνα με τον Πόλλακ, τις αιτίες για τις οποίες τα εγκλήματα των γυναικών δεν γίνονται γνωστά και οι γυναίκες εγκληματίες δεν συλλαμβάνονται τόσο συχνά.

Ενίοτε όμως, όπως υποστηρίζει ο Πόλλακ, τα εγκλήματα των γυναικών αποκαλύπτονται και οι γυναίκες εγκληματίες συλλαμβάνονται. Ακόμη όμως και όταν συλλαμβάνονται, οι γυναίκες εγκληματίες αντιμετωπίζονται με επιείκεια λόγω του ανδρικού «ιπποτισμού» και έτσι η πραγματική έκταση της εγκληματικότητάς τους υποτιμάται ακόμη περισσότερο (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 178). Σύμφωνα με τον Πόλλακ,

7. Η μόνη ελπίδα για τους διώκτες των γυναικών εγκληματιών είναι η φλύαρη «φύση» τους που τις οδηγεί να αποκαλύπτουν οι ίδιες τα εγκλήματά τους και έτσι να συλλαμβάνονται.

οι άνδρες έχουν απατηθεί ως προς τις ανάγκες των γυναικών και θεωρώντας ότι χρήζουν προστασίας διστάζουν να τις κατηγορήσουν, να τις συλλάβουν, να τις διώξουν και να τις καταδικάσουν. Για τον Πόλλακ, ο «ιπποτισμός» είναι παρών και ενεργός και καθορίζει τη μεταχείριση των γυναικών εγκληματιών. Όσο για την «εντύπωση ότι υπάρχει αρνητική διάκριση σε βάρος των γυναικών παραβατών» επειδή, για παράδειγμα, συλλαμβάνονται οι πόρνες και όχι οι πελάτες τους, όπως μας πληροφορεί ο Πόλλακ, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια παρανόηση μια και ο νόμος δεν προβλέπει τη δίωξη ανδρών για πορνεία ή άλλα σεξουαλικά αδικήματα! «Εν συντομία..», υποστηρίζει ο Πόλλακ, «...η εγκληματικότητα των γυναικών αντανακλά τη βιολογική τους φύση σε συγκεκριμένο πολιτισμικό υπόβαθρο» (Pollak, 1961, σ. 137).

Ο τρόπος όμως που αντιλαμβάνεται ο Πόλλακ τόσο τη βιολογική «φύση» των γυναικών όσο και το πολιτισμικό υπόβαθρο στο οποίο εκδηλώνεται είναι προβληματικός. Ο Πόλλακ, όπως και οι Λομπρόζο, Φερρόρο και Τόμας πριν από αυτόν, θεωρεί ως βάση της γυναικείας «φύσης» τη γυναικεία βιολογία την οποία συνδέει απόλυτα με τη γυναικεία σεξουαλικότητα (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 178). Αυτό που διαφοροποιεί σε κάποιο βαθμό τις προτάσεις του Πόλλακ από προηγούμενες παρόμοιες προτάσεις είναι η ψυχαναλυτική διάσταση που τους δίνει ισχυριζόμενος ότι η εγκληματικότητα των γυναικών επιτείνεται κατά τη διάρκεια της εμμηνόρρυσης, της εμμηνόπαυσης και της εγκυμοσύνης. Σε αυτή του την πρόταση ο Πόλλακ προωθεί μια κλασική φροϋδική (Χάιδου, 1996, σ. 266· Smart, 1976, σ. 52) κατανόηση των παραπάνω βιολογικών φαινομένων τα οποία θεωρούνται ότι επισφραγίζουν «...τις χαμένες ελπίδες [των γυναικών] να γίνουν άνδρες και [τους ξυπνούν] την επιθυμία για εκδίκηση...» (Klein, 1975, σ. 22). Αυτή η πρόταση επιπλέον ενισχύει τον ανδροκεντρικό χαρακτήρα της κοινωνικής οργάνωσης, εφόσον εκείνα τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται ως ανδρικά προτείνονται και ως τα χαρακτηριστικά με τη μεγαλύτερη κοινωνική αξία. Κατά συνέπεια, και για τον Πόλλακ, η κοινωνική ιεράρχηση και αξιολόγηση των δύο φύλων που επιβάλλουν στις γυναίκες παθητικό και δευτερεύοντα κοινωνικό ρόλο ανταποκρίνονται στη «φυσική» τάξη των πραγμάτων.

Αυτή η βασική θεωρητική θέση οδηγεί τον Πόλλακ να παραβλέπει τον προβληματικό χαρακτήρα της συγκεκριμένης κοινωνικής οργάνωσης που παρατηρεί. Έτσι, η διαπίστωση ότι οι γυναίκες συχνά συμμετέχουν στην ερωτική πράξη χωρίς τη θέλησή τους ερμηνεύεται από τον Πόλλακ ως εκδήλωση δολιότητας και όχι ως αποτέλεσμα κοινωνικού εξαναγκασμού. Επιπλέον, ενώ αναγνωρίζει ότι το «πολιτισμικό υπόβαθρο»

στο οποίο εκδηλώνεται η γυναικεία συμπεριφορά είναι κατασκευασμένο από τους άνδρες και επιβάλλει διαφορετικά πρότυπα ηθικής για τα δύο φύλα, μεταχειρίζεται τις διαπιστώσεις αυτές για να επιβεβαιώσει τα στερεότυπα συμπεριφοράς και όχι για να τα αναλύσει (Smart, 1976, σ. 48). Για τον Πόλλακ, λοιπόν, η πορνεία αποτελεί εγκληματική συμπεριφορά για τις γυναίκες αλλά συμβατική έστω και στιγματιζόμενη συμπεριφορά για τους άνδρες. Ο Πόλλακ δέχεται άκριτα την υφιστάμενη κοινωνική οργάνωση που επιβάλλει διπλά πρότυπα ηθικής. Εξίσου άκριτα δέχεται και την αυθεντία του νομικού ορισμού στο βαθμό που θεωρεί την πορνεία έγκλημα επειδή έτσι ορίζει ο νόμος. Με άλλα λόγια, ο Πόλλακ δέχεται χωρίς αμφισβήτηση το ρόλο του νόμου να δομεί και να ρυθμίζει την ανθρώπινη εμπειρία χωρίς να προβληματίζεται ούτε για τον έμφυλο ούτε για τον ταξικό χαρακτήρα των ρυθμίσεων στις οποίες προβαίνει (Λαμπροπούλου, 1999· Heidensohn, 1991· Smart, 1989).

Στις προτάσεις του Πόλλακ για τον «ιπποτισμό» του δικαιοκούς συστήματος εντοπίζεται η κύρια επίδραση του έργου του σε μεταγενέστερες μελέτες. Η υπόθεση αυτή επικράτησε στην ανάλυση της γυναικείας εγκληματικότητας (τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις αγγλοσαξωνικές χώρες) μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1970, ενώ κατά καιρούς κατάλοιπα αυτής της πρότασης εμφανίζονται και σε μεταγενέστερες αναλύσεις της λειτουργίας του ποινικού συστήματος. Η υπόθεση όμως του «ιπποτισμού» φαίνεται ότι αποτελεί μύθο μάλλον παρά πραγματικότητα.⁸ Για την ακρίβεια, φαίνεται ότι οι γυναίκες εγκληματίες, στο βαθμό που τα εγκλήματά τους δεν ανταποκρίνονται στα έμφυλα στερεότυπα, αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη αυστηρότητα από το δικαιοκό σύστημα. Έτσι, γυναίκες οι οποίες κατηγορούνται για βίαια εγκλήματα –«ανδρικά» εγκλήματα– τιμωρούνται συνήθως με αυστηρότερες ποινές από ό,τι οι άνδρες για αντίστοιχα εγκλήματα (Γιωτοπούλου-Μαργκοπούλου, 1991, σ. 168· Johnson και Scheuble, 1991, σ. 694· Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 184-185).

Η υπόθεση του «ιπποτισμού» όμως εμπεριέχει και ταξικότητα στη σύλληψή και την εφαρμογή της. Έτσι, οι γυναίκες οι οποίες ενίοτε έβρισκαν

8. Εμπειρικές έρευνες έδειξαν ότι όπου υπάρχουν διαφορές στις ποινές μεταξύ ανδρών και γυναικών οι διαφορές αυτές τείνουν να οφείλονται σε πραγματικές διαφορές και όχι σε ευνοϊκότερη μεταχείριση των γυναικών. Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι οι διαφορές στις ποινές οφείλονται στο ότι οι γυναίκες τείνουν να διαπράττουν λιγότερο σοβαρά αδικήματα από ό,τι οι άνδρες και κατά συνέπεια τιμωρούνται με μικρότερες ποινές (Steffensmeier κ.ά., 1993, σ. 439).

ευνοϊκή μεταχείριση από το δικαιοκώ σύστημα ανήκαν κυρίως στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις (Klein, 1975, σ. 23). Ακόμη όμως και στις περιπτώσεις που γυναίκες των ανώτερων τάξεων ετύγχαναν ευνοϊκότερης μεταχείρισης από το δικαιοκώ σύστημα, ιδεολογική βάση αυτής της μεταχείρισης δεν ήταν η αμφισβητούμενη «ιπποτική» συμπεριφορά των ανδρών, αλλά ο πατερναλισμός του δικαιοκού συστήματος. Ονομάζοντας όμως τον πατερναλισμό «ιπποτισμό», συγκαλύπτεται η πραγματική ιδεολογική βάση του, ενώ ταυτόχρονα ενισχύονται οι αρνητικές συνέπειές του (Daly, 1989).

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι ο Πόλλακ γράφει σε μια εποχή κατά την οποία οι ερμηνείες της εγκληματικής συμπεριφοράς ανδρών και αγοριών στηρίζονται σε καθαρά κοινωνικούς παράγοντες. Για παράδειγμα, περίπου σύγχρονοι του Πόλλακ είναι οι Sykes και Matza (1957) που θεωρούν ότι η παραβατικότητα των ανηλίκων διευκολύνεται από τεχνικές ουδετεροποίησης και παύει με την ηλικιακή ωρίμαση και την κοινωνική αποκατάσταση (εύρεση εργασίας και συζύγου, απόκτηση παιδιών). Περίπου σύγχρονοι του Πόλλακ είναι επίσης ο Cohen (1955) και οι Cloward και Ohlin (1960) που υποστηρίζουν την ύπαρξη υποκουλτούρας του εγκλήματος, ενώ έχει προηγηθεί ο Merton (1938) που επανεισάγει τη ντυρκεμιανή έννοια της ανομίας. Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο των συγκεκριμένων προτάσεων των παραπάνω θεωρητικών καθώς και τις ελλείψεις, παραβλέψεις και προβλήματα που ενέχουν, είναι σαφές ότι για όλες αυτές τις θεωρίες οι αιτίες του εγκλήματος, τουλάχιστον όσον αφορά τους άνδρες, είναι κοινωνικές (Μαυρής, 1988, σ. 153· Σωτηρόπουλος, 1985). Έτσι, ενώ η εγκληματολογική σκέψη στρέφεται σε πολυσύνθετες ερμηνείες των εγκλημάτων των ανδρών, ο Πόλλακ, εκδηλώνοντας το μισογυνισμό του, επιμένει σε μονοαιτιακές, αξιωματικές, βιολογικές ερμηνείες της γυναικείας «φύσης» και εγκληματικότητας.⁹

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι κλασικές μελέτες της γυναικείας εγκληματικότητας έχουν την επιστημολογική τους βάση στη θετικιστική εγκληματολογική σχολή (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 177). Αμφισβητώντας φιλοσοφικές και θεοκρατικές αντιλήψεις, η θετικιστική εγκληματολογία προτείνει την αντικειμενι-

9. Η «θετική» συμβολή και «διορατικότητα» του Πόλλακ όσον αφορά το λανθάνοντα χαρακτήρα της γυναικείας εγκληματικότητας και τον «ιπποτισμό» των ανδρών αναγνωρίζονται από τον Walter Reckless στο βιβλίο του *Το πρόβλημα του εγκλήματος* που δημοσιεύτηκε το 1967.

κότητα της επιστημονικής μελέτης έχοντας ως πρότυπα τις επιστήμες της ιατρικής, της βιολογίας, της ψυχολογίας. Επηρεασμένη από τη δαρβινική θεωρία της εξέλιξης των ειδών, αμφισβητεί και απορρίπτει τον ιερό χαρακτήρα του ανθρώπινου είδους και αντιλαμβάνεται την ανθρώπινη συμπεριφορά ως απορρέουσα από κληρονομικούς και βιολογικούς παράγοντες μάλλον παρά από την ελεύθερη βούληση των ανθρώπων (Vold και Bernard, 1986, σ. 36-37).

Όσον αφορά την εγκληματική συμπεριφορά, η θετικιστική εγκληματολογία ασχολείται με την κατασκευή εγκληματικών τυπολογιών μέσα από τη χρήση επίσημων στατιστικών στοιχείων και, με επίκεντρο τον εγκληματία και την ιδιομορφία του (Κουράκης, 1991, σ. 163-164), προβάλλει το επιχείρημα ότι οι βιολογικοί/κληρονομικοί παράγοντες που καθορίζουν την εμφάνιση της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι ενδεικτικοί κατωτερότητας (ή αταβισμού), είναι κοινοί σε όλους τους εγκληματίες και, επιπλέον, τους διαφοροποιούν από τους μη-εγκληματίες. Με άλλα λόγια, οι θετικιστές εγκληματολόγοι υιοθετούν τις θέσεις του βιολογικού ντετερμινισμού και εξηγούν την εγκληματικότητα με βάση το κυκλικό επιχείρημα ότι η εγκληματικότητα ερμηνεύεται ως ένδειξη κατωτερότητας, ενώ, ταυτόχρονα, η κατωτερότητα χρησιμοποιείται ως βάση για την ερμηνεία της εγκληματικότητας (Vold και Bernard, 1986, σ. 65). Σε μεγάλο βαθμό, τόσο λόγω ιδεολογικής τοποθέτησης όσο και λόγω συγκεκριμένων ιστορικών συνθηκών που διαμορφώνονται στη Δυτική Ευρώπη στις αρχές του 19ου αι., τα βιολογικά-κληρονομικά χαρακτηριστικά των εγκληματιών θεωρούνται ότι ταυτίζονται με τα χαρακτηριστικά των «επικίνδυνων τάξεων»¹⁰ (Αρτινοπούλου, 1993-1995, σσ. 289, 298).

Στην έκταση που η αιτία της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι βιολογική και οι κοινωνικές συνθήκες κάτω από τις οποίες εκδηλώνεται ή είναι αδιάφορες ή στην καλύτερη περίπτωση θεωρούνται ότι αποτελούν

10. Η έννοια των «επικίνδυνων τάξεων» αναπτύσσεται ταυτόχρονα με τις προσπάθειες κατοχύρωσης της επιστήμης της εγκληματολογίας αλλά και της επιστημονικής, «αντικειμενικής» καταγραφής της έκτασης του εγκλήματος. Οι «επικίνδυνες τάξεις», κατώτερες κοινωνικά εργατικές τάξεις, θεωρούνται ότι εμφανίζουν συμπεριφορές όχι μόνο διαφορετικές από τις συμπεριφορές των αρχουσών τάξεων αλλά και επικίνδυνες για την τάξη, την ασφάλεια αλλά και την ηθική της κοινωνικής οργάνωσης της εποχής. Οι νέες επιστήμες του ποινικού δικαίου, της εγκληματολογίας αλλά και της στατιστικής έρχονται να παράσχουν την επιστημονική κάλυψη και νομιμοποίηση του ελέγχου και της χειραγώγησης αυτών των τάξεων (Beirne και Messerschmidt, 1991· Θανοπούλου-Σιγάλα, 1979, σ. 303).

το έναυσμα για την εκδήλωση των βιολογικών/κληρονομικών παραγόντων που την καθορίζουν, νομιμοποιούνται οποιεσδήποτε «θεραπευτικές» παρεμβάσεις. Έτσι, σε μεγάλο βαθμό, τόσο οι αρχικές βιολογικές ερμηνείες του εγκλήματος όσο και μεταγενέστερες εγκληματολογικές θεωρίες προτείνουν ως λύση του προβλήματος της εγκληματικότητας τον κοινωνικό έλεγχο (Smart, 1976, σ. 93-94).

Βάση του κοινωνικού ελέγχου της εγκληματικής συμπεριφοράς αποτελούν, σύμφωνα με τους θεωρητικούς του βιολογικού ντετερμινισμού, οι κοινά αποδεκτές αρχές, πρότυπα και ιδανικά όπως αυτά αντικατοπτρίζονται στον ποινικό νόμο. Το έγκλημα, η έννοια και τα χαρακτηριστικά του εκλαμβάνονται ως δεδομένα και όχι μόνο δεν αμφισβητούνται αλλά θεωρούνται επιπλέον ότι προσβάλλουν τον κεντρικό κορμό της κοινωνικής οργάνωσης, τις κοινά αποδεκτές αρχές και αξίες. Έτσι, οι θεωρητικοί αυτοί αποδέχονται ότι οι διατάξεις του ποινικού νόμου διαθέτουν την απαραίτητη ορθότητα για τη βελτίωση, τον εκφοβισμό ή την τιμωρία των δραστών (Κουράκης, 1991, σ. 164). Ταυτόχρονα, αγνοούν, αδιαφορούν και αποκρύπτουν την κοινωνική σύγκρουση που διατρέχει όλες τις φάσεις δημιουργίας, ερμηνείας και εφαρμογής του ποινικού νόμου η οποία δίνει στο νόμο ταξικό και έμφυλο χαρακτήρα (Κουράκης, 1991, σ. 163-164· Vold και Bernard, 1985, σ. 57· Λαμπροπούλου, 1999· Smart, 1989). Με άλλα λόγια, οι θεωρητικοί του βιολογικού ντετερμινισμού μελετούν το φαινόμενο του εγκλήματος σε κοινωνικό και ιστορικό κενό (Νόβα-Καλτσούνη, 1989, σ. 182-183).

Παράλληλα, τόσο ο νόμος όσο και η επιστήμη κάτω από την πρόφαση της αντικειμενικότητας και της ουδετερότητας προβάλλουν ιδεατά πρότυπα και απαιτούν την προσαρμογή της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε αυτά. Στο βαθμό που ορισμένες ομάδες δεν μπορούν ή δεν θέλουν να προσαρμοστούν στα προτεινόμενα πρότυπα, χαρακτηρίζονται παραβατικές, «ανώμαλες», «κατώτερες». Ο ιδεατός όμως άνθρωπος τύπος, έτσι όπως προωθείται μέσα από την υποτιθέμενη αντικειμενικότητα και ουδετερότητα, έχει, κατ' ελάχιστο, συγκεκριμένο φύλο και συγκεκριμένη κοινωνική τάξη. Έτσι, ο άνθρωπος ιδεότυπος είναι άνδρας των ανώτερων τάξεων με αξίες, ιδανικά και ηθική που εγγυώνται μη-εγκληματική συμπεριφορά και κατ' επέκταση δεν χρήζει ιδιαίτερης έντασης κοινωνικού ελέγχου. Ο αντίποδας του ιδεοτύπου είναι γυναίκα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων η οποία, στερούμενη ηθικής, αξιών και προτύπων και καταδυναστευόμενη από την «κατώτερη» βιολογία της, έχει ανάγκη από έντονο κοινωνικό έλεγχο που θα εξασφαλίσει τη συμβατική και σύμφωνη με το φύλο της κοινωνική συμπεριφορά.

Προτείνοντας όμως ως λύση για τη γυναικεία εγκληματικότητα την ενίσχυση του κοινωνικού ελέγχου, οι κλασικοί μελετητές της γυναικείας εγκληματικότητας νομιμοποιούν και ενισχύουν κοινωνικά στερεότυπα και μοραλιστικές απαιτήσεις που επιβάλλουν σε γυναίκες και άνδρες διαφορετικά πρότυπα ηθικής και συμπεριφοράς. Τα όρια της γυναικείας ηθικής και συμπεριφοράς ορίζονται αυστηρά και οι γυναίκες οφείλουν να συμμορφώνονται σε αυτά επιδεικνύοντας συμβατική, παθητική, οικογενειακή και συζυγική ζωή. Τα όρια της ανδρικής συμπεριφοράς ορίζονται ελαστικά και έτσι οι άνδρες μπορούν (και οφείλουν) να παρεκκλίνουν προς την κατεύθυνση της έντονης, ενεργού, επιθετικής κοινωνικής (συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής) συμπεριφοράς (Χάιδου, 1996, σ. 268-269· Σπινέλλη, 1985, σ. 154). Παρόλη όμως την κοινωνική βάση της έμφυλης ηθικής, οι κλασικοί μελετητές της γυναικείας εγκληματικότητας αποδίδουν τις διαφορές που παρατηρούν στη συμπεριφορά ανδρών και γυναικών στη διαφορετική «φύση» τους η οποία, όπως θεωρούν, καθορίζει την κοινωνική συμπεριφορά και θέση τους.

Η έμφαση που δίνουν οι κλασικοί μελετητές της γυναικείας εγκληματικότητας στις «φυσικές» διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών επιβεβαιώνει και ενισχύει τους μύθους για τη γυναικεία συμπεριφορά, ενώ ταυτόχρονα συγκαλύπτει την πραγματικότητά τους η οποία συχνά είναι πραγματικότητα φυσικής και ψυχικής κακοποίησης. Ταυτόχρονα, για πολλές γυναίκες αυτή η πραγματικότητα δεν αποκαλύπτεται ποτέ μια και αποφεύγουν να καταγγείλουν τη θυματοποίησή τους από το φόβο κοινωνικού στιγματισμού, αντεκδίκησης και δευτερογενούς θυματοποίησης από την ποινική διαδικασία (Τσιγκρής, 1993-1995· Ζαχαφωνίτου, 1995· Τσαλίκoglou, 1989).

Πολλές από τις αξιωματικές υποθέσεις των κλασικών μελετητών της γυναικείας εγκληματικότητας συναντώνται και σε μεταγενέστερες μελέτες των εγκλημάτων γυναικών και ανδρών. Έτσι, μεγάλο μέρος της εγκληματολογικής θεωρίας και έρευνας αποτυγχάνει να δει τον έμφυλο χαρακτήρα του εγκλήματος και της αντίδρασης σε αυτό, ενώ αντίθετα έχει κατορθώσει να αναλύσει και να κατανοήσει τον ταξικό χαρακτήρα και του εγκλήματος και της αντίδρασης απέναντί του (Gelsthorpe και Morris, 1990, σ. 3· Heidensohn, 1997).

Χαρακτηριστική αξιωματική υπόθεση των κλασικών μελετητών της γυναικείας εγκληματικότητας είναι η ταύτιση της γυναικείας σεξουαλικότητας με την παραβατικότητα. Αυτό το αξίωμα φάνηκε ότι εξακολουθεί να είναι τόσο έντονο ώστε να χρησιμοποιείται για την ερμηνεία και την αντιστροφή της γυναικείας πραγματικότητας. Συγκεκριμένα, η

αξιωματική θέση της ταύτισης της γυναικείας σεξουαλικότητας με παραβατική συμπεριφορά λειτουργεί ιδιαίτερα έντονα στις περιπτώσεις θυματοποίησης των γυναικών. Οι εκδικάσεις υποθέσεων βιασμού, για παράδειγμα, τείνουν να μετατρέπονται από δίκη του δράστη σε δίκη της ηθικής του θύματος. Η παραμικρή αμφιβολία για την «ηθική ακεραιότητα» του θύματος χρησιμοποιείται ως νομιμοποιητική βάση για τη συμπεριφορά του δράστη που δικαιολογείται επειδή το θύμα «τα ήθελε» (Τσιγκρής, 1996, σ. 164· Τσιγκρής, 1993-1995· Κρανιδιώτη, 1993-1995· Spohn και Horney, 1991· Simpson, 1989· Παρασκευόπουλος, 1983· Ellis και Beattie, 1983· Kress, 1975).

Το αξίωμα της σύνδεσης της γυναικείας εγκληματικότητας με τις φάσεις του έμμηνου κύκλου των γυναικών προτάθηκε άλλοτε επιτυχώς και άλλοτε ανεπιτυχώς για τη δικαστική υπεράσπιση γυναικών που διέπραξαν βίαια εγκλήματα (Τριβιζάς, 1993-1995· Dalton, 1961). Το επιχείρημα, όμως, ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο αιτιολογεί μέρος της γυναικείας εγκληματικής συμπεριφοράς, προσδίδει επιστημονικότητα και νομιμοποίηση στο επιχείρημα ότι η γυναικεία συμπεριφορά έχει βιολογική βάση. Στο βαθμό που η γυναικεία βιολογία μεταβάλλεται (αυξομειούμενες ορμόνες που προκαλούν διαταραχές), οι γυναίκες θεωρούνται αναξιόπιστες. Κατ' επέκταση, εφόσον οι γυναίκες καταδυναστεύονται από την ασταθή βιολογία τους, θεωρούνται ακατάλληλες για συμμετοχή στην ορθολογικά οργανωμένη και ιεραρχικά ανώτερη δημόσια σφαίρα νομιμοποιώντας, έτσι, οποιαδήποτε προσπάθεια αποκλεισμού τους (Chait, 1986).

Η θέση ότι η μείωση του κοινωνικού ελέγχου συμβάλλει στην αύξηση της γυναικείας εγκληματικότητας εμφανίζεται μερικά αλλαγμένη σε μεταγενέστερες εγκληματολογικές θεωρίες. Για παράδειγμα, η Freda Adler (1975) αλλά και άλλοι (Simon, 1975, 1976) υποστηρίζουν ότι η απελευθέρωση των γυναικών που επήλθε ως αποτέλεσμα του γυναικείου κινήματος συνέβαλε σε μια υποτιθέμενη εκρηκτική αύξηση των εγκλημάτων των γυναικών και μάλιστα των βίαιων. Η κριτική που ασκήθηκε σε αυτή τη θεωρητική θέση έδειξε όχι μόνο την έλλειψη εμπειρικού ερείσματος αλλά και τον αντιδραστικό χαρακτήρα του επιχειρήματος που υποβάλλει το γυναικείο κίνημα ως υπεύθυνο για την υποτιθέμενη αύξηση της βίαιης συμπεριφοράς των γυναικών. Κατ' επέκταση, το επιχείρημα αυτό ενισχύει τη στερεότυπη εικόνα των φεμινιστριών καθώς και των γυναικών που συμμετέχουν στο δημόσιο βίο ως γυναίκες με ανδρικά χαρακτηριστικά, βίαιες και επιθετικές (Petoussi, 1989· Weisheit, 1988· Chesney-Lind, 1986· Naffine, 1985· Box και Hale, 1984·

Smart, 1979· Steffensmeier, 1980, 1978· Steffensmeier κ.ά., 1979· Steffensmeier και Steffensmeier, 1980· Weis, 1976). Ταυτόχρονα με το «επιχείρημα της απελευθέρωσης» αναπτύχθηκαν θεωρίες που ερμήνευσαν τις διαφορές της εγκληματικότητας ανδρών και γυναικών με βάση τον διαφορετικού βαθμού και ποιότητας κοινωνικό έλεγχο που ασκείται στα δύο φύλα (Hagan κ.ά. 1987, 1989).

Τέλος, το επιχείρημα του «ιπποτισμού» το οποίο υποστηριζόταν μέχρι πρόσφατα ελέγχεται ως πατερναλιστικό και συνώνυμο με ένα σύστημα έμφυλης ιεράρχησης στο οποίο οι γυναίκες έχουν ανάγκη από την προστασία των ανδρών. Οι γυναίκες (και τα κορίτσια), όμως, οφείλουν να αποδειχτούν άξιες αυτής της προστασίας επιδεικνύοντας ηθική και συμβατή με το φύλο τους συμπεριφορά. Διαφορετικά, χάνουν το προνόμιο της προστασίας και γίνονται αντικείμενο έντονων τυπικών και άτυπων κυρώσεων (Chesney-Lind, 1987, 1973· Smart, 1977, σ. 93).

Το φαινόμενο του εγκλήματος αποτελεί θέμα κεντρικού ενδιαφέροντος για την κοινή γνώμη, επιστήμονες και πολιτικούς και επηρεάζει διάφορους τομείς της κοινωνικής οργάνωσης. Κατ' επέκταση, και οι θεωρητικές ερμηνείες της εγκληματικής συμπεριφοράς αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Το φαινόμενο του εγκλήματος είναι απαραίτητο να κατανοηθεί σε όλες του τις διαστάσεις (έμφυλη, ταξική, εθνική κ.λπ.) και κυρίως να κατανοηθεί ως παραγόμενο από μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες που δημιουργούνται με συνεχείς συγκρούσεις ομάδων διαφορετικών συμφερόντων, διαφορετικής δύναμης, διαφορετικής εξουσίας και διαφορετικού φύλου. Ταυτόχρονα, είναι αναγκαίο το εγκληματολογικό ενδιαφέρον να στραφεί προς νέες μορφές εγκληματικότητας και θυματοποίησης και τον τρόπο με τον οποίο αυτές εκδηλώνονται στην έμφυλη και ταξική κοινωνική οργάνωση και ιεραρχία. Στο βαθμό που η εγκληματολογία συνδέεται με το σχηματισμό και την εφαρμογή πολιτικών αντιμετώπισης του εγκλήματος και έχει τη δύναμη να απομυθοποιεί ή να νομιμοποιεί στερεότυπα και προκαταλήψεις, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναδειχθούν όλες οι αξιωματικές βάσεις θεωριών που στηρίζουν και προωθούν δίπολα και συμβάλλουν στην απαξία εκείνων που δεν συμφωνούν με τα πρότυπα (Πανούσης, 2000· Χάιδου, 2000· Μαργανάς, 2000· Αρτινοπούλου, 2000· Μπόση, 1999· Αρτινοπούλου και Μαργανάς, 1996).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδης Στέργιος, 1989, *Εγκληματολογία* (3η έκδοση), Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Αρτινοπούλου Βάσω, 2000, «Νέες μορφές θυματοποίησης στο κατώφλι του 21ου αιώνα», στο *Εγκληματίες και Θύματα στο Κατώφλι του 21ου αιώνα*, επιμέλεια: Ηρώ Δασκαλάκη, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Δήμητρα Τσαμπαρλή, Ιωάννα Τσίγκανου, Έμμυ Φρονίμου, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Αρτινοπούλου Βάσω, 1993-1995, «Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον Τύπο, Τα προλεγόμενα μιας έρευνας», *Επιθεώρηση Ελληνικής Εγκληματολογίας*, 11-16, σ. 285-306.
- Αρτινοπούλου Βάσω και Αντώνης Μαγγανάς, 1996, *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Αλίκη, 1991, *Οι ιδιαιτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας: Μια απόπειρα εξήγησής τους*, Αθήνα.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Αλίκη, 1984, *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαχαφώνιτου Χριστίνα, 1995, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Θανοπούλου-Σιγάλα Λούλα, 1979, «Εγκληματολογία: Μια επιστήμη για επανεξέταση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 36-37, σ. 300-316.
- Κουράκης Νέστωρ Ε., 1991, *Εγκληματολογικοί ορίζοντες, Α: Θεωρία και πρακτική της ποινικής καταστολής*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Κρανιδιώτη Μαρία, 1993-1995, «Το έγκλημα του βιασμού στα Δικαστικά Συμβούλια υπό το πρίσμα της παραδοσιακής κριτικής και της πραγματικής οργανιστικής θεώρησης», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 11-16, σ. 241-253.
- Λαμπροπούλου Έφη, 1999, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Λαμπροπούλου Έφη, 1997, *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας*, Αθήνα.
- Μαγγανάς Αντώνης, 2000, «Η μάχη κατά του οργανωμένου εγκλήματος, Η εμπειρία του Κεμπέκ στον Καναδά», στο *Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, επιμέλεια: Ηρώ Δασκαλάκη, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Δήμητρα Τσαμπαρλή, Ιωάννα Τσίγκανου, Έμμυ Φρονίμου, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Μαυρής Μιχάλης, 1988, «Γυναικεία Εγκληματικότητα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Ειδικό τεύχος (Ανοιξη), σ. 150-162.
- Μπόση Μαίρη, 1999, *Ζητήματα ασφαλείας στη νέα τάξη πραγμάτων*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Νόβα-Καλτσούνη Χριστίνα, 1989, «Η εγκληματική δραστηριότητα της γυναίκας», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 3-4, σ. 170-186.

- Πανούσης Γιάννης, 2000, «Εγκληματολογικοί αναστοχασμοί: Το έγκλημα-Ο εγκληματίας-Η τιμωρία», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2/2000, σ. 182-184.
- Πανούσης Γιάννης, 1989, «Το εγκληματικό στερεότυπο: Κοινωνικό δηλητήριο διά του τύπου διοχετευόμενο», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 74, σ. 72-104.
- Πανούσης Γιάννης, 1985, *Οι κοινωνικές σχέσεις ως αναγκαίοι όροι της εγκληματογένεσης*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Παρασκευόπουλος Ν., 1983, «Το περί ηθικής αίσθημα του θύματος βιασμού ως κριτήριο της αξιοπιστίας του», *Δίκαιο και Πολιτική*, 6, σ. 209-214.
- Σπινέλλη Καλλιόπη Δ., 1997, «Η απεικόνιση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα και την Ευρώπη προαπαιτούμενο για τη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής», στο *Αντεγκληματική Πολιτική και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, υπεύθυνη έκδοσης: Αγλαΐα Τσήτουρα, Ίδρυμα Μαργαροπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Σπινέλλη Καλλιόπη Δ., 1985, *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Σωτηρόπουλος Δημήτρης Α., 1985, «Τεχνικές εξουδετέρωσης και αποκλίνουσα συμπεριφορά: κριτική εξέταση της θεωρίας των G.M. Sykes και D. Matza», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 59, σ. 58-70.
- Τριβιζάς Ευγένιος, 1993-1995, «Το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο και η γυναικεία εγκληματικότητα», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 11-16, σ. 67-112.
- Τσαλίκογλου Φωτεινή, 1989, *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τσιγκρής Άγγελος Α., 1996, «Το έγκλημα του βιασμού: Θεωρητικές προσεγγίσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 91, σ. 145-174.
- Τσιγκρής Άγγελος Α., 1993-1995, «Το έγκλημα του βιασμού: Η διαδικασία και τα στάδια λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 11-16, σ. 254-284.
- Χάιδου Ανθοζωή, 1996, *Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χάιδου Ανθοζωή, 2000, «Οι εγκληματολόγοι ως δράστες και θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα», στο *Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, επιμέλεια: Ηρώ Δασκαλάκη, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Δήμητρα Τσαμπαρλή, Ιωάννα Τσίγκανου, Έμμη Φρονίμου, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adler Freda, 1975, *Sisters in Crime*, New York, McGraw-Hill.
- Beirne Piers, 1988, «Heredity vs. Environment», *British Journal of Criminology*, 28(3), σ. 315-339.
- Beirne Piers και James Messerschmidt, 1991, *Criminology*, Florida, Harcourt Brace.

- Box Steven και Chris Hale, 1984, «Liberation/Emancipation, Economic Marginalization or Less Chivalry», *Criminology*, 22, σ. 473-478.
- Cain Maureen, 1989, *Growing Up Good: Policing the Behavior of Girls in Europe*, London, Sage.
- Cain Maureen, 1986, «Realism, Feminism, Methodology and Law», *International Journal of Sociology of Law*, 14, σ. 255-267.
- Chaffetz Janet, 1988, *Feminist Sociology*, Illinois, F.E. Peacock.
- Chait Lind R., 1986, «Premenstrual Syndrome and Our Sisters in Crime: A Feminist Dilemma», *Women's Rights Law Reporter*, 9 (3 και 4), σ. 267-293.
- Chesney-Lind Meda, 1987, «Female Offenders: Patternalism Reexamined», στο *Women, the Courts and Equality*, επιμέλεια Laura Crites και Winifred Hpperle, Newberry Park, Sage Publications.
- Chesney-Lind Meda, 1986, «Women and Crime: The Female Offender», *Signs*, 12, σ. 78-96.
- Chesney-Lind Meda, 1973, «Judicial Enforcement of the Female Sex Role: The Family Court and the Female Offender», *Issues in Criminology*, 8, σ. 51-69.
- Cloward R.A. και L.E. Ohlin, 1960, *Delinquency and Opportunity*, New York, Free Press.
- Cohen A., 1955, *Delinquent Boys*, New York, Free Press.
- Dalton Katarina, 1961, «Menstruation and Crime», *British Medical Journal*, 2, σ. 1752-1753.
- Daly Kathleen, 1989, «Neither Conflict Nor Labeling Nor Paternalism Will Suffice: Intersections of Race, Ethnicity, Gender, and Family in Criminal Court Decisions», *Crime and Delinquency*, 35(1), σ. 136-168.
- Daly Kathleen και Meda Chesney-Lind, 1988, «Feminism and Criminology», *Justice Quarterly*, 5(4), σ. 498-538.
- Ellis Lee και Charles Beattie, 1983, «The Feminist Explanation for Rape: An Empirical Test», *The Journal of Sex Research*, 19(1), σ. 74-93.
- Fishbein Diana H, 1990, «Biological Perspectives in Criminology», *Criminology*, 28(1), σ. 27-72.
- Gelsthorpe Loraine, 1997, «Feminism and Criminology», στο Mike Maguire, Rod Morgan και Robert Reiner (επιμελητές), *The Oxford Handbook of Criminology* (2η έκδοση), Oxford, Crarendon Press.
- Gelsthorpe Loraine και Allison Morris, 1990, *Feminist Perspectives in Criminology*, Buckingham, Open University Press.
- Gelsthorpe Loraine και Allison Morris, 1988, «Feminism and Criminology in Britain», *British Journal of Criminology*, 28(2), σ. 93-110.
- Hagan John, A. R. Gillis και John Simpson, 1989, «The Class Structure and Delinquency: Toward a Power-Control Theory of Common Delinquent Behavior», *American Journal of Sociology*, 90, σ. 1151-1178.

- Hagan John, John Simpson και A. R. Gillis, 1987, Class in the Household: A Power-Control Theory of Gender and Delinquency», *American Journal of Sociology*, 92, σ. 788-816.
- Heidensohn Frances, 1997, «Gender and Crime», στο Mike Maguire, Rod Morgan και Robert Reiner (επιμελητές), *The Oxford Handbook of Criminology* (2η έκδοση), Oxford, Crarendon Press.
- Henderson Lynne, 1991, «Law's Patriarchy», *Law and Society Review*, 25(2), σ. 411-444.
- Heidensohn Frances, 1985a, *Women and Crime*, London, Mackmillan.
- Heidensohn Frances, 1985b, *Women and Crime: The Life of the Female Offender*, New York, New York University Press.
- Jefferson Tony, 1997, «Masculinities and Crime», στο Mike Maguire, Rod Morgan και Robert Reiner (επιμελητές), *The Oxford Handbook of Criminology* (2η έκδοση), Oxford, Crarendon Press.
- Johnson David R. και Laurie K. Scheuble, 1991, «Gender Bias in the Disposition of Juvenile Court Referrals: The Effects of Time and Location», *Criminology*, 29(4), σ. 677-699.
- Klein Dorie, 1975, «The Etiology of Female Crime», *Issues in Criminology*, 8(2), σ. 3-30.
- Klein Dorie και June Kress, 1976, «Any Woman's Blues: A Critical Overview of Women, Crime, and the Criminal Justice System», *Crime and Social Justice* (Ανοιξη-Καλοκαίρι), σ. 34-49.
- Kress June, 1979, «Bourgeois Morality and the Administration of Justice», *Crime and Social Justice*, Winter, σ. 44-50.
- Leonard Eileen B., 1982, *Women, Crime and Society: A Critique of Theoretical Criminology*, New York, Longman.
- Lombroso Cesare και Gulielmo Ferrero, 1895, *The Female Offender*, London, Fischer Unwin.
- Madriz Esther I., 1997, «Images of criminals and victims», *Gender and Society*, 11(3), σ. 342-356.
- Merton Robert, 1938, «Social Structure and Anomie», *American Sociological Review*, 3, σ. 672-682.
- Mitchell J. και Ann Oakley (επιμ.), 1986, *What is Feminism*, Oxford, Basil Blackwell.
- Naffine Ngaire, 1997, *Feminism and Criminology*, Cambridge, Polity Press.
- Naffine Ngaire, 1995, *Gender, Crime and Feminism*, Dartmouth, Aldershot.
- Naffine Ngaire, 1985, «The Masculinity-Femininity Hypothesis: A Consideration of Gender-based Personality Theories of Female Crime», *British Journal of Criminology* 25(4), σ. 365-381.
- Pollak Otto, 1961, *The Criminality of Women*, New York, A.S. Barnew & Company.

- Pollock Joy, 1978, «Early Theories of Female Criminality», στο Lee Harrington Bowker (επιμέλεια), *Women, Crime and the Criminal Justice System*, Lexington Massachussets: Lexington Books.
- Petoussi Vassiliki, 1989, «Trends in Female Criminal Activity: Have Women Become More Violent?», Ανακοίνωση στο Συνέδριο της Νοτιοανατολικής Ένωσης Γυναικείων Σπουδών *Working for Change: Through Politics, Education and the Media* Σάλεμ, Βιρτζίνια, ΗΠΑ.
- Rasche Christine, 1974, «The Female Offender as an Object of Criminological Research», *Criminal Justice and Behavior*, 1, σ. 301-321.
- Reckless Walter, 1967, *The Crime Problem* (4η έκδοση), New York, Prentice Hall.
- Reiner Robert, 1988, «British Criminology and the State», *British Journal of Criminology*, 28(2), σ. 138-158.
- Simon Rita James, 1975, *The Contemporary Woman and Crime*, National Institute of Mental Health, Washington, Government Printing Office.
- Simon Rita James, 1976, «American Women and Crime», *Annals*, AAPSS 423(January), σ. 31-46.
- Simpson Sally S., 1989, «Feminist Theory, Crime, and Justice», *Criminology*, 27(4), σ. 605-631.
- Smart Carol, 1989, *Feminism and the Power of the Law*, London and New York, Routledge.
- Smart Carol, 1976, *Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Smart Carol, 1979, «The New Female Offender: Reality or Myth», *British Journal of Criminology*, 19, σ. 50-59.
- Smart Carol και B. Smart (επιμ.), 1978, *Women, Sexuality and Social Control*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Stanley L. και S. Wise, 1983, *Breaking Out*, London, Routledge Kegan Paul.
- Spohn Cassia και Julie Horney, 1991, «“The Law’s the Law, but Fair is Fair:” Rape Shieldlaws and Officials. Assessments of Sexual History Evidence», *Criminology*, 29(1), σ. 137-161.
- Steffensmeier Darrell, 1980, «Sex Differences in Patterns of Adult Crime, 1965-77: A Review and Assessment», *Social Forces*, 58(4), σ. 1080-1109.
- Steffensmeier Darrell, John Kramer, Cathy Streifel, 1993, «Gender and Imprisonment Decisions», *Criminology*, 31(3), σ. 411-446.
- Steffensmeier Darrell και Renee Hoffman Steffensmeier, 1980, «Trends in Female Criminal Delinquency», *Criminology*, 18, σ. 62-85.
- Steffensmeier Darrell και Renee Hoffman Steffensmeier, 1978, «Crime and the Contemporary Woman: An Analysis of Changing Levels of Female Property Crime, 1960-1975», *Social Forces*, 57, σ. 566-584.

- Steffensmeier Darrell, Renee Hoffman Steffensmeier, Alvin S. Rosenthal, 1979, «Trends in Female Violence, 1960-1977», *Sociological Focus*, 12(3), σ. 217-227.
- Sykes Gresham M. και David Matza, 1957, «Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency», *American Sociological Review*, 22, σ. 664-670.
- Thomas W. I., 1967, *The Unadjusted Girl*, New York, Harper Torchbooks.
- Thomas W. I., 1974, *Sex and Society*, New York, Arno Press.
- Udry Richard J., 2000, «Biological Limits of Gender Construction», *American Sociological Review*, 65(3), σ. 457.
- Vold George B. και Thomas J. Bernard, 1986, *Theoretical Criminology* (3η έκδοση), New York, Oxford University Press.
- Walters Glenn D., 1992, «A Meta-Analysis of the Gene-Crime Relationship», *Criminology*, 30(4), σ. 595-613.
- Walters Glenn D. και Thomas W. White, 1989, «Heredity and Crime: Bad genes or bad research?», *Criminology*, 27, σ. 455-485.
- Weis Joseph, 1976, «Liberation and Crime: The Invention of the New Female Criminal», *Crime and Social Justice*, 1, σ. 17-27.
- Weisheit Ralph, 1988, «Patterns of Female Crime», στο *Order under Law: Readings in Criminal Justice*, επιμέλεια: Robert G. Culbertson και Ralph Weisheit, Illinois, Waveland Press.